

JÖVŐELMÉLETEK 20.

Hideg Éva – Nováky Erzsébet – Tóthné Szita Klára

A MAGYAR JÖVŐKUTATÁS TÖRTÉNETI ALAPJAI

BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM
GAZDASÁGFÖLDRAJZ ÉS JÖVŐKUTATÁS TANSZÉK

Budapest

2014

JÖVŐELMÉLETEK SOROZAT

Sorozatszerkesztő: Hideg Éva

© Hideg Éva, 1998

ISSN 1419-8789

JÖVŐELMÉLETEK 20.

A tanulmányok az MTA IX. Osztály Statisztikai és Jövőkutatási Tudományos Bizottságának a Magyar Tudomány Ünnepeére szervezett nyilvános tudományos ülésén – 2013. november 18-án – elhangzott előadások alapján készültek.

Írták: Hideg Éva, Nováky Erzsébet, Tóthné Szita Klára

© Hideg Éva, Nováky Erzsébet, Tóthné Szita Klára 2014

ISBN 978-963-503-588-5

Lektorálta: Besenyei Lajos

Kiadó: Budapesti CORVINUS Egyetem
Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék

Tartalom

Besenyei Lajos: Előszó	4
Nováky Erzsébet: A magyar jövőkutatás 45 éve	6
1. A magyar jövőkutatás két szakasza	6
2. Elméleti-módszertani kutatási eredményeink	10
2.1. 1968-1990 között	10
2.2. 1990-2013 között	11
3. Komplex jövőképek	14
4. Jövőkutatás a gyakorlat szolgálatában	19
5. A jövőkutatás akadémiai bizottsága	21
6. Jövőkutatással foglalkozó további hazai bizottságok	23
7. Hazai jövőkutatási konferenciák	25
8. Nemzetközi kapcsolataink	27
9. Összegezés és további feladatok	28
Néhány jelentősebb hazai jövőkutatási mű	29
Hazai jövőkutatási konferenciák konferenciakötetei	32
Országos Magyar Konferenciák	32
Országos Nemzetközi Konferenciák	32
Nemzetközi Tanácskozás és WFSF Világkonferenciák	33
Hideg Éva: A jövőkutatás oktatása Magyarországon	34
1. A hazai jövőkutatás oktatása a kezdetektől napjainkig	34
1.1. Az indulás évei	35
1.2. A terjeszkedés évei	36
1.3. Részvétel a bolognai folyamatban	39
2. Jelenlét a hazai PhD és a nemzetközi képzésben	41
3. A hazai jövőkutatás oktatásának sajátosságai	43
4. Javaslat: A hazai jövőkutatás új oktatásmenedzselési feladatainak körvonalazása	48
Köszönetnyilvánítás	50
Felhasznált irodalom	50
Tóthné Szita Klára: Akikre tisztelettel emlékezünk – A hazai jövőkutatás előfutárai, alapítói és művelői	51
Bevezetés	51
Szántó Lajos (1928-1983)	53
Schmidt Ádám (1910-1998)	56
Kádas Kálmán (1908-1985)	57
Korán Imre (1904-1995)	58
Kozma Ferenc (1931-2005)	59
Kovács Géza (1928-2009)	60
Gidai Erzsébet (1940-2008)	63
Tóth László (1942-2004)	65
Az utókor felelőssége	66
Felhasznált irodalom	66

Előszó

A Magyar Tudományos Akadémia Statisztikai és Jövőkutatási Tudományos Bizottsága a 2013. évi Magyar Tudomány Ünnepét a jövőkutatás hazai múltjának vizsgálatára, elemzésére és értékelésére szentelte. *A döntés tudománytörténeti jelentőségű.*

A jövőkutatás 45 éves hazai történetének objektív tényei, eseményei, produktumai ma még a legteljesebb részletességgel elérhetőek, e folyamat meghatározó szakmai tudományos egyéniségei közül sokan még ma is aktívan tevékenykednek, az objektivitás tárgyyszerűsége mellett az emlékezet színesíti a közel fél évszázad történéseit. Három kiváló, alapos kutatásra és adatgyűjtésre épülő tanulmány alkotja a jelen kiadvány anyagát.

Dr. Nováky Erzsébet professzor asszony „*A magyar jövőkutatás 45 éve*” című tanulmánya áttekintő, szintetizáló, összegező és értékelő képet ad e tudományterület hazai megjelenésétől a napjainkig terjedő időszakról, bemutatja a szervezeti és tartalmi fejlődés kereteit, formáit és eredményeit.

Szervesen kapcsolódik a fentiekhez *dr. Hideg Éva* professzor asszony tanulmánya, amely „*A jövőkutatás oktatása Magyarországon*” cím alatt bemutatja az elmúlt 45 év felsőoktatási területen elért eredményeit, tételes és tárgyyszerű képet ad az egyes intézmények kereteiben folyó oktatásról, annak tartalmáról, problémáiról és eredményeiről – vázolván a jövőre vonatkozó elképzeléseket is.

A történelmi áttekintés záró tanulmánya *Tóthné dr. Szita Klára* professzor asszony „*Akikre tisztelettel emlékezünk – a jövőkutatás megalapítói és művelői*” című munka, amely tartalmi és erkölcsi szempontból egyaránt méltó zárása az elemzésnek.

A szerzők korrekt, tárgyyszerű, óriási adat- és információs bázisra épülő tanulmányai olyan örök érvényű tudományos megalapozottságú ismeretanyagot hoztak létre, amely szilárd

kiindulópontja lesz az elkövetkezendő évtizedekben folyó jövőkutatási tevékenységnek. A jövő generációja számára emberközelbe hozza azokat a kutatókat és oktatókat, akik felvállalva az úttörő – sokszor nem is veszélytelen – munkát, meghonosították a magyar tudományos élet termékeny talajába a jövő kutatás tudományát, nevelték, gondozták, erősítették és nemesítették azt.

Tekintsd a múltat, meglátod a jövőt! Ez a munka szép jövőt sejtet, a dicső és eredményes múlt köveiből biztonságos haladásra lehetőséget adó út építhető ki.

Budapest, 2014. július 5.

Prof. dr. Besenyei Lajos
az MTA IX. Osztály Statisztikai és
Jövőkutatási Tudományos Bizottságának elnöke

A magyar jövőkutatás 45 éve

1. A magyar jövőkutatás két szakasza

Az intézményesült jövőkutatás Magyarországon 45 éves múltat tekint vissza. A Római Klub alapításával azonos évben – amikor mind érzékelhetőbben jelentek meg a globális problémák, hazánkban pedig új gazdasági mechanizmus kezdődött – 1968 szeptemberében a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (MKKE) (a mai Budapesti Corvinus Egyetem (BCE) jogelődje) Népgazdaság Tervezése Tanszékének vezetője, *Kovács Géza* egyetemi tanár jövőkutatás témakörben kutató szemináriumot hirdetett. Az oktató munkához kapcsolódó tudományos kutatásban partnerségi alapon egyetemi hallgatók is részt vettek. Ez képezte a kiinduló alapját a jövőkutatás hazai egyetemi szintű oktatásának. Az itt folyó munkának különösen erős volt a kisugárzó hatása, ami ösztönözte a jövőkutatás további egyetemeken és akadémiai kutatóhelyeken való művelését is.

A hazai jövőkutatás életében a 45 éves periódus két szakaszra bontható: a kezdetektől (1968) a rendszerváltásig (1990) és azt követően napjainkig.

Az első szakasz egyszerre volt a jövőkutatás horizontális és vertikális kiépülésének időszaka. Ekkor alakultak ki a jövőkutatás műhelyei hazánkban, és ez a folyamat szükségképpen együtt járt a tudományterületi fejlődéssel, gazdagodással is – elméleti, módszertani és gyakorlati szempontból egyaránt. Szinte mindegyik hazai nagy egyetemen elkezdődött a jövő különböző aspektusainak kutatása és oktatása. Az MKKE-n Kovács Géza megalapította a Népgazdaság Tervezése Tanszék keretein belül a Futurológia Csoportot, ami a magyar jövőkutatás megjelenésének bázisa volt. Tagjai – *Korompai Attila, Nováky Erzsébet, Hideg Éva és a későbbiekben Némethi Gábor* – a jövőkutatás elméleti-módszertani kérdéseit kutatták, a hangsúlyt témaköreiben, megközelítésében és módszertanában a makro jellegű nagy távlatú

társadalmi és gazdasági problémákra helyezve. A Csoport (1974-től 1999-ig, majd 2006-ig, átnyúlóan a következő periódusra) élvezte a Magyar Tudományos Akadémia anyagi támogatását, az egyetemre kihelyezett Nagytávlatú komplex jövőkutatás akadémiai kutatócsoport működtetésével. Ez a műhely adta a szikrát az MKKE más tanszékein beinduló jövőkutatási tevékenységhez, a mikro (vállalati) prognosztikai terület kutatásához és oktatásához. A Népgazdasági Tanszék „partnere” ebben az értelemben a Statisztikai Tanszék volt, amelynek keretei között formálisan is megalakult a *Prognosztikai Kutatócsoport Besenyei Lajos* vezetésével és *Szarvas Beatrix, Róth Józsefné* és *Kovács Károly* közreműködésével. A Külkereskedelem Gazdaságtana Tanszéken a gazdasági előrejelzés módszertani kérdéseinek kutatása került előtérbe, *Korán Imre* munkássága kapcsán.

A Budapesti Műszaki Egyetem (BME) Filozófia Tanszékén *Fodor Judit, Gábor Éva* és *Tóth Attiláné* a jövőkutatás filozófiai kérdéseivel, *Kovács Attila* – később – a rendszerelméleti témaköreivel foglalkozott. A BME Közlekedéstudományi Tanszékén *Kádas Kálmán* a műszaki, a közgazdaságtudományi és a prognosztikai kutatások összekapcsolásán dolgozott. A Semmelweis Orvostudományi Egyetemen a jövőkutatás általános és módszertani, valamint az egészségüggyel kapcsolatos kérdéskörökkel *Gidai Erzsébet* kezdett foglalkozni, a Pécsi Tudományegyetemen a rövid távú prognosztikával és a ciklusok kérdésköreivel *Sipos Béla*. A Magyar Tudományos Akadémia Világ gazdasági Kutató Intézetében a világgazdasági folyamatok kutatása (*Bognár József* és *Simai Mihály* nevéhez fűződően) állt a középpontban. Az MTA Tudományszervezési Csoportjában a jövőkutatás fogalmi-módszertani kérdéseit *Szántó Lajos, Schmidt Ádám, Párizs György, Bóna Ervin, Mosoniné Fried Judit, Grolmusz Vince* (aki a Prognosztika c. folyóirat főszerkesztője is volt) és *Kiss Ernő* kezdték kutatni.

Az itt megemlített munkatársak tartósan kutatták és/vagy oktatták a jövőkutatási ismereteket. Rajtuk kívül számosan életük egy-egy szakaszában egyetemeken (pl. a Debreceni Orvostudományi Egyetemen, a szegedi József Attila Tudományegyetemen, a Veszprémi Vegyipari Egyetemen), kutatóintézetekben (pl. a Városépítési Tudományos és Tervező Intézetben), minisztériumokban, illetve főhatóságokban (pl. Építőipari és Városfejlesztési Minisztérium, OMFB) foglalkoztak jövőkutatással. A tanulmány terjedelme sajnos nem teszi lehetővé, hogy mindenkit név szerint megemlítsünk, de az ő munkájuk eredményei is hozzájárultak a jövőkutatási ismeretek tárházának gazdagításához.

Megemlíjtük a *MTESZ Szervezési és Vezetési Tudományos Társaságának (SZVTT) keretein belül létrejött Vállalati Prognosztikai Szakosztály* munkáját, amely az 1970-es évek végén, az 1980-as évek elején letéteményese volt az üzleti prognosztika kutatásának és gyakorlati színterű fejlesztésének.

A magyar jövőkutatás néhány év alatt kialakult szervezeti rendszerét annak fényében kell megítélni (és akkor még inkább érzékeljük hazai és nemzetközi jelentőségét), hogy a jövőkutatás kialakulásának folyamatát rendszeresen kísérték a tudomány voltát megkérdőjelező támadások. A szocialista tervezési rendszerben valójában nem volt helye, nem volt létjogosultsága a polgári (piaci) környezetből fakadó jövőkutatásnak, üzleti prognosztikának. A marxista közgazdaságtani és az akkor uralkodó politikai szemléletmódtól idegen volt a jövőkutatás. Ez az ideológiai jellegű tényező sokáig elvi akadály volt a jövőkutatás elfogadásának.

Éppen ezért értékeljük nagyra azt a tényt, hogy a *Magyar Tudományos Akadémia* viszonylag hamar elismerte a magyar jövőkutatást tudományként azzal, hogy a *IX. – a Gazdaság- és Jogtudományok – Osztályán Jövőkutató Bizottságot alapított 1976-ban*, Kovács Géza elnök vezetésével. A hazai jövőkutatók interdiszciplináris fórumaként működő bizottság tudományos partnere volt a távlati tervezéssel foglalkozó makrotervezési intézménynek, az Országos Tervhivatalnak, örködött a hazai jövőkutató konferenciák tudományos színvonalán, valamint két- és többoldalú nemzetközi kapcsolatokat épített ki. Ebben meghatározó volt a *KGST* keretében folyó prognosztikai munkában (a *Prognosztikai Munkabizottságban*) való részvétel és a *World Futures Studies Federation* (WFSF) kiépített szakmai kapcsolat. A kezdeti évek kutatási eredményeinek nemzetközi elismertségét a magyar szerzők idegen nyelvű publikációi igazolták, és az a tény bizonyította, hogy hazánk kapta meg a lehetőséget a technológiai fejlődés társadalmi feltételrendszere és hatása témakörű nemzetközi tanácskozás (1987) és a 11. WFSF világkonferencia (1990) magyarországi szervezésére és lebonyolítására. Ezek előkészítésében és szervezésében *Gidai Erzsébet* játszotta a fő szerepet.

A második szakaszban, a korszakváltással egybefonódott hazai rendszerváltást követően a változások keltette új kihívásokra adandó válaszok keresése, a szélesedő demokratizálódási folyamat és a Római Klub nemzeti asszociációi szerepének növekedése egyaránt új helyzetbe hozták a jövőkutatást. A hazai jövőkutatás számos kihívással szembesült – az instabilitás kezelése, a bizonytalanság és a kiszámíthatatlanság erősödése, az egyén jövőt meghatározó

szerepének növekedése, az értékváltások –, amelyekre csak megújult jövőkutatási elmélettel-módszertannal lehetett válaszolni.

Tovább erősödött a jövőkutatás egyetemi bázisa. 1992-ben létrejött a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem (az MKKE utóda és a BCE elődje) Közgazdaságtudományi Karán az önálló kari Jövőkutatás Tanszék, *Nováky Erzsébet* vezetésével, az első hazai Jövőkutatás egyetemi jegyzettel debütálva. A tanszék tevékenysége az 1990-es évek végén *Gáspár Tamás* részvételével tovább gazdagodott. Bővült az országos hálózat is. A Miskolci Egyetemen *Besenyei Lajos* vezetésével létrejött – és a mai napig is ezen a néven szerepel – az Üzleti Statisztikai és Előrejelzési Tanszék. Az itt folyó kutatás eredményeként – az üzleti előrejelzést és annak statisztikai módszereit tovább kutatva – *Besenyei Lajos* egyetemi jegyzetet jelentetett meg. *Czabán János* a Vállalatgazdaságtan Tanszék (majd intézet) keretein belül továbbfolytatta szervezetprognosztikai kutatásait. A Pécsi Tudományegyetemen *Sipos Béla és kollégái* a jövőkutatási módszerekhez számítógépes szoftvereket fejlesztettek ki, a gödöllői Szent István Egyetemen *Pitlik László* a jövőkutatás és az informatika kapcsolatát vizsgálta. Az ELTÉ-n és a Kodolányi Főiskolán *Kiss Endre* a globalizáció és a jövőkutatás aktorai témakörben mélyedt el. A Nyugat-Magyarországi Egyetemen *Gidai Erzsébet* és *Tóth Attiláné* a maretingkutatásokhoz kapcsolta a jövőkutatást.

E második periódusban *fokozódott a gyakorlati célú – köztük a vállalati/vállalkozási stratégiák és tervek készítésére irányuló – jövőkutatás jelentősége*. Színesebbé vált a jövővel való foglalkozás: az egyetemi képzés és az akadémiai bizottság keretein belül folyó munkálatok mellett egyetemi filmklubokban, médiában és az interneten is vitatéma lett a jövőkutatás, és mind érzékelhetőbb volt a jövőre irányuló gondolatok, előrejelzések iránti érdeklődés. Ezeknek nemzetközi és újonnan alapított hazai jövőkutatási szervezetek (pl. a Római Klub Magyar Szervezete, a Magyar Unesco Bizottság Jövőkutatási Bizottsága) is fórumot biztosítottak. Ebben a periódusban jubileumi hazai konferenciák megrendezése mellett nemzetközi nyári egyetemek (pl. Budapest Futures Course-ok), és újabb WFSF világkonferencia rendezésére is sor került 2005-ben. 2011-ben jelentősen átalakult az akadémiai jövőkutatási bizottság is.

Jelentőségére való tekintettel már itt megemlíjtük, hogy a magyar jövőkutatók több alkalommal is sikeresen pályáztak támogatásért. Kutatási eredményeink elérésében komoly segítséget jelentettek *az akadémiai, az OTKA és a különböző minisztériumi* (Oktatási,

Környezetvédelmi, Munkaügyi, Gazdasági) pályázatok, valamint a nemzetközi kutatásokban való részvételünk. A hazai OTKA munkában mindvégig aktívan részt vettünk, az éveken át működött Jövőkutatás zsűriben, majd Jövőkutatás és Közgazdaságtan zsűriben, jelenleg a statisztika tudományával kibővített zsűriben tagként és elnökként. A Társadalomtudományi Kollégium is mindig számíthatott a jövőkutatókra.

A hazai jövőkutatás „fennállásának“ 30. évfordulója alkalmából 1998-ban rendezett V. Magyar Jövőkutatási Konferencián Kovács Géza, az intézményesült magyar jövőkutatás megalapítója sokoldalú, bibliográfiai adatokkal alátámasztott áttekintést adott e tudományterület hazai művelésének első három évtizedéről¹, tehát az első szakaszban végzett munkákról és a második szakasz első éveinek terméséről. A szakmai fejlődés tükröztetése és az összkép érdekében – nem megismételve az ott részletesen megírtakat – a hazai jövőkutatás eredményeit a teljes időszakot átfogóan kívánjuk bemutatni.

2. Elméleti-módszertani kutatási eredményeink

2.1. 1968-1990 között

A kezdeti időszak elméleti-módszertani eredményei tisztázták a jövőkutatás tudományterületének helyét a tudományok rendszerében és kapcsolatát a tervezéshez a szocializmus viszonyai között. *A jövőkutatást a tervezés külső köreként definiáltuk*, mert a jövőkutatás a lehetőségek alapos feltárásával az alternatívák széles körét nyújtja a döntési elemet is magában foglaló tervezési munkához. A jövőkutatás terén elért eredmények segítették a távlati tervezési munkát, a makroszintű, az ágazati és a regionális koncepciók megalapozását. Ebben az időszakban a világmodellek tanulmányozása kapcsán azt is vizsgáltuk, hogy a globális problémák hogyan jelennek meg hazánkban, és azokra milyen válaszok adhatóak.

A metodológiai kérdések között különös hangsúlyt helyeztünk a jövő megismerhetőségének és meghatározottságának kérdéseire, valamint a heurisztika, a kvantifikálás és az alternativitás helyének definiálására a jövőkutatásban. A valamire való rájövés művészetét, a heurisztikát a

¹ Kovács Géza (1999): Jövőkutatás Magyarországon (múltja, jelene és jövő-alternatívái) In: Magyarország az ezredforduló után: 1968-1998 (Gidai Erzsébet – Nováky Erzsébet – Tóth Attiláné szerk.) MTA Jövőkutatási Bizottság, Arisztotelész Stúdió Bt., Budapest.

jövőkutatás lényeges elemének tekintettük, hasonlóan, mint az adatokon nyugvó statisztikai megközelítést. A kvantifikálás kérdésköre a rosszul strukturált problémák megismerésében és előrejelzésében segített. Az alternatív szemlélet a jövőbeni lehetőségek rugalmas értelmezését erősítette. A különböző időtávú ciklusok azonosítása és egymáshoz kapcsolása áttörte azt a korlátot, amelyet a szocializmus állított a jövőkutatás hazai művelésében. A jövőkutatásban alkalmazott módszerek rendszerezése és hazai viszonyok közötti adaptálása (mint pl. a kölcsönhatás módszer) gyakorlati közelségbe hozta a jövőkutatást, amit az előrejelzések megbízhatóságának vizsgálata tett teljessé.

2.2. 1990-2013 között

Az 1990-es évek óriási globális változásai (a globalizáció terjedése, a multikulturalizmus problémáinak erősödése, a nemzetközi terrorizmus megjelenése, a globális pénzügyi válság, az emberi tényezőkre is visszavezethető természeti katasztrófák) éreztették hatásaikat hazánkban is, ahol mélyreható változások jelentek meg társadalmi, gazdasági és politikai téren. E változásoknak csak egy része volt előrelátható. A változások teremtette új helyzetben megtörték a korábbi trendek, fokozódott az instabilitás, megnőtt a bizonytalanság, új, váratlan események bukkantak fel, igen gyakran kifejezetten az emberi tevékenységek következtében. Ennek tudományos leképezése volt az, hogy a jövőkutatás egyre nagyobb figyelmet fordított a jelenben alig érzékelhető, de a jövő szempontjából jelentős, meghatározó jelekre, és a laikusok jövőhöz való viszonyára, attitűdjeire is. Ez a helyzet nemcsak azt erősítette meg, hogy megújult a jövőkutatás módszertana, hanem azt is, hogy a komplex jövőkép vizsgálatok tudatosan támaszkodtak a gazdagodó jövőkutatási módszertani elvekre.

A változások rámutattak arra, hogy *a jövő nem a múlt és a jelen többé-kevésbé változatlan folytatása*, hanem a változásokkal tarkított jelen olyan újfajta következménye, amelynek létrejöttében egyre nagyobb szerepet kap az ember – a gyakran csak rövid távon gondolkodó és a cselekedeteit nem eléggé komplexen átgondoló ember. Egyre többen felismerték a jövőre vonatkozó várakozások jövőformáló erejét. Felismerhetővé vált az is, hogy a jövő nem néhány ember, néhány multinacionális vállalat vagy néhány ország társadalmi-politikai cselekedeteinek színtere, hanem az a közösségi cselekedetek, tettek következményeként alakul. Éppen ez az oka annak, hogy a rendszerváltást követően jelentősen megnőtt a jövő iránti felelősség, szakértők és nem-szakértők körében egyaránt.

Az új kérdésekre új típusú válaszok voltak szükségesek, mert megváltozott a jövőhöz való viszonyunk (közvetlenebbé és több rétegűvé vált), megváltoztak a jövőkutatás aktorai (bővült a jövővel foglalkozók köre), és fokozódott a jövő megismerésével szemben megfogalmazott igény (a jövőt dinamikájában, a múlt és a jelen hagyományainak megtartásában és ugyanakkor megújulásában akartuk megismerni). A jövőkutatás ezért megújította módszertanát: metodológiáját és az alkalmazható módszereket. E megújulás lényege abban összegezhető, hogy a jövőkutatás egyszerre értelmezte a folyamatok dinamikáját és megváltoztathatóságát (beleértve a tartós tendenciák megtörésének lehetőségét és a kis változások nagy társadalmi hatását), valamint a társadalom szereplőinek a jövő alakítására irányuló törekvését, értelmezve és keresve a jövőformáló erőket. Kiemelt figyelmet fordítottunk a jövőorientáltság-fogalom definiálására (a magyar értelmezés nemzetközileg is elfogadottá vált), a hazai lakosság jövőorientáltságának vizsgálatára, keresve azokat a tényezőket, amelyek meghatározzák, illetve fokozhatják az egyéneknek a jövőhöz való pozitív viszonyát. A jövőorientáltság vizsgálatok egyfajta hidat képeztek a múltból kibontható, ún. következmény-jövők és a normatívan értelmezhető távolabbi jövőképek összekapcsolásában, és elindították a jövővel kapcsolatos empirikus vizsgálatok sorozatát.

A jövőkutatásban megjelenő új jelenségek között megemlíjtük, hogy csökkent a statisztikus valószínűség jelentősége, ugyanakkor megnövekedett a szubjektív valószínűség és a szubjektív értékelés fontossága. Egyértelművé tettük, hogy instabil viszonyok között nincsen lehetőség egyetlen, nagy valószínűségi értékkel bíró jövőváltozat (azaz predikció) készítésére, hanem sok, többé-kevésbé azonos valószínűséggel bíró jövőváltozat feltárására van mód. Ezt a scenárióépítés módszerének preferált alkalmazásával is kifejeztük. Rámotattunk arra, hogy a hirtelen és a kis valószínűségű változások a korábitól eltérő jövöket hozhatnak létre, és a jövőre vonatkozó várakozások is különböző jövöket preferálhatnak. Beláttuk, hogy a múltból kibontható alternatív jövőlehetőségek és a jövőre vonatkozó várakozások, elvárások egymástól lényegesen eltérő jövőalternatíváknak adhatnak hasonló bekövetkezési esélyeket. Elfogadtuk, hogy megnövekedett a társadalom jövőformáló ereje, amely az objektív tendenciák által meghatározott mozgástartományon belül előidézheti és megvalósíthatja a változást. *Ebben az időszakban fordult nagyobb figyelem a nem-szakértők és a stakeholderek jövőelképzeléseire, a foresight típusú jövőmegközelítésre.*

E szemléleti változások módszertani leképezése volt az instabilitás jövőkutatási kezelése: a káoszelmélet jövőkutatási alkalmazása, az evolúciós fejlődés jövőkutatási specifikumainak

feltárása. A káoszelmélet jövőkutatói értelmezésével összekapcsolva vizsgáltuk a főbb hazai makromutatók kaotikus viselkedését. Egyik következtetésünk az volt, hogy változások és a változtathatóság inkább a társadalmi mutatók körében érhető tetten, mint a múlt értékeit inkább továbbvivő és csak nagy ráfordításokkal változtatható gazdasági mutatókban. A folyamatok kaotikus viselkedésének vizsgálata az alig érzékelhető jelenségek, az ún. gyenge jelek kutatásának fontosságára hívta fel a figyelmet. Az evolúciós vizsgálatok – evolúciós modellekkel – a feltárható jövőmintázatok keresésében adtak újat. A tér-idő új szemléletben való kezelése nemcsak e két fogalom egymáshoz kapcsoltóságában jelent meg, hanem az idő finomstruktúrájának értelmezésében is. Egyértelműsítettük, hogy az idő három dimenziója, a múlt, a jelen és a jövő minden idősíkban egyszerre jelenik meg, és egyéni attitűdtől függ, hogy melyik dimenzió kap lényegesebb hangsúlyt. A jövőkutatók metodológiájában bekövetkezett változások előtérbe helyezték az ágens modelleket, az evolúciós modelleket, a konjunktúra- és piackutatás statisztikai eszközeit, a mesterséges neurális hálók módszerét, a jövőkutatók és az informatika kapcsolódó területeinek kutatását, különös tekintettel a gazdaságinformatikából jól ismert adatbányászat jövőkutatói vonatkozásait. Szorosabbra fűztük a közgazdaságtan és a jövőkutatók kapcsolatát. A foresight megjelenése, továbbá a forecasting és a foresight viszonyának értelmezése is ennek az időszaknak a terméke.

A laikus egyén szerepének növekedése előtérbe hozta a participatív jövőkutatót, ami szorosán társult a tevékenység-, illetve a cselekvésorientáltság jelenségéhez. A laikus egyének és a társadalmi csoportok részéről mind erőteljesebben jelentek meg a jövő megváltoztatására irányuló igények, és ezek mind változatosabb cselekvési terekben jelennek meg. A sokféle egyéni és csoporttevékenység összegezeként létrejövő kollektív felelősség (illetve felelőtlenység) jelentős hatással van a jövő alakulására. A jövő iránti felelősség ezért nemcsak a jövőkutatók, hanem az érintettek és a laikusok felelősségét is hangsúlyossá teszi. E kérdéskörök napjainkra egységes módszertani problémává álltak össze, ezért tartjuk lehetségesnek a tudományos jövőkutatókhoz kapcsolódóan vizsgálni a laikusok szerepét és részvételét a jövő formálásában. A jövőformáló erő kiszélesedett, a laikus egyén a cselekedeteivel teret adhat kedvező előrejelzési változatok megvalósulásának, illetve a „nem-tetteivel” a legkívánatosabb előrejelzést is megghiúsíthatja. Ebben jelentős szerepet játszhat az egyének konstruktívan, illetve destruktívan agresszív magatartása.

Az instabil helyzet megerősítette a jövőkutatók távlatokban való gondolkodásának szemléletét, az egyidejűleg több oldalról közelítő komplexitást (beleértve a gyenge jelek figyelembevételét

is), a participativitást (a laikusok és az érintettek részvételét a jövőváltozatok körvonalazásában), a hatáselemzések készítésének fontosságát, a felelős jövőorientált gondolkodásmódot és az alternatív szemléletet. Ezeknek a – különösen a kiemelt – jövőkutatási metodológiai elveknek az alkalmazása nemcsak azért szükséges, hogy a tudósok jobban megértsék az instabil helyzeteket, hanem azért is, hogy a jövő körvonalazása és tervezése közelebb kerüljön az érintettekhez és a nem-szakértőkhöz, hogy olyan jövőváltozatokat készítsenek együtt, amelyeket az adott helyen érdekelt szélesebb lakossági rétegek is elfogadhatónak ítélnék, és a tudósok is megvalósíthatónak tartanak. Ebben a megközelítésben megnőtt a kreativitás és az interaktivitás szerepe.

Más tudományterületekhez hasonlóan e második periódusban *a jövő kutatásban is kimutathatóak lettek a különböző irányzatok, és karakterisztikusan megjelentek paradigmák: a pozitivistá jövőkutatás mellett az evolúciós és a kritikai paradigmák, majd később az integrált jövőkutatás paradigmája, jelezve a különböző megközelítések és azok szintézisének lehetőségét.*

3. Komplex jövőképek

A magyar jövőkutatás jellemző sajátossága, hogy *rendszeresen kidolgoztunk egy-egy országos komplex jövőképet.*

Az első hazai jövőkép az 1960-as évek végén készült és 2000-ig tekintett előre. A top → down megközelítésben készült előrejelzésben központi jelentőséget tulajdonítottunk a GDP értékének, a foglalkoztatási struktúra megváltozásának, valamint az oktatás-kutatás megnövekvő szerepének. Az 1980-as évek elején készült második előrejelzés bottom → up megközelítésben az emberi szükségletek változását kutatta. Mindkét jövőkép lényegi változást javasolt. Az első követelményként fogalmazta meg a termelés eszközigenységének, az állóeszközök és a felhalmozás hatékonyságának jelentős javítását, s a gazdasági struktúra erőteljes átalakítását és modernizációját az ezredfordulóig. A második vizsgálat következtetése az volt, hogy a tudományosan megalapozott növekvő szükségletek 2020-ig nem elégíthetőek ki az ipari társadalom talaján, csak a tudomány-intenzív termelés- és szolgáltatásfejlesztés létrejöttékor.

A harmadik és a negyedik komplex hazai jövőkép a megújult jövőkutatók szellemében készült. Szemléletmódjuk alapvetően eltért az előző 30 évben készített jövőképektől.

Az ezredforduló tájékán kidolgozott *harmadik komplex jövőkép* munkálatok alapvető dilemmája az volt, hogy instabil viszonyok között lehetetlen felvázolni egyetlen, legvalószínűbb jövőváltozatot, illetve jövőképet. Ezért a társadalom számára elfogadható (plauzibilis) jövőalternatívák kidolgozásához *a top→down és a bottom→up megközelítés kombinált alkalmazását választottuk, és ennek keretében vetettük egybe a várható gazdasági és politikai feltételek nyújtotta lehetséges, valamint a társadalom és a tagjai által kívánatosnak vélt jövőváltozatokat.* Nem az optimális, a kívánatos jövőalternatívát kerestük, hanem az adott feltételek és elvárások talaján az elfogadhatóakat. Az elfogadhatóság kritériuma az volt, hogy a jövőváltozat biztosítson mozgásteret a társadalom és tagjai számára, azaz tegye lehetővé eltérő pályák (egyének esetében eltérő élet- és karrierpályák) kialakítását és az azokon való mozgást. Ez a jövőképvizsgálat szakított azzal a felfogással, hogy a gazdasági alrendszer fejlettsége és jövőbeni fejlődési pályája egyértelműen meghatározza a jövő társadalmát, ezért a korábbiaknál kisebb szerepet tulajdonítottunk a hagyományos makromutatók (pl. a GDP) számszerű előrejelzésének, és nagyobb figyelmet szenteltünk a társadalom tagjainak érdekeit és értékeit tükröző kérdésköröknek (mint pl. az egyének jövőorientáltságának).

Az alternatív lehetőségekre és elágazásokra építve nyolc jövőváltozatot dolgoztunk ki. Ezek közül csak egy volt a társadalom széles rétegei számára felhőtlenül elfogadható, az, amelyik kedvező regionális integrációval, az ország érdekeinek hathatós védelmét biztosító nemzeti gazdaságfilozófia alkalmazásával és az EU-n belül kiegyensúlyozott fejlődéssel számolt. Ebben a jövőváltozatban megvalósulhatnak az új társadalmi értékek (mint az új fogyasztói és életmód minták, a változatos életformák, a környezetbarát értékek), és létrejöhetnek az új egyéni célértékek (mint a béke, a családi biztonság, a boldogság és az anyagi jólét), továbbá az új eszközértékek (mint a szavahihetőség, a felelősségteljeség, a bátorság, az értelem és a segítőkészség). Az egyéni aspirációk felől is nagyon elfogadhatónak minősíthető változatról volt szó.

A jövőváltozatok sokfélesége azt mutatta, hogy Magyarország társadalmi és gazdasági jövője nem volt eldöntve, tehát volt még lehetőség annak alakítására. A jövőalternatívákat a lehetőségek és a várakozások oldaláról kiindulva képeztük. *Négy markáns komplex*

jövőalternatívát jelenítettünk meg, amelyek a megújulás és a változatlanság, valamint a stabilitás és az instabilitás alternatíváját állítják elénk. Az I. jövőalternatíva a lehetőségek és a várakozások összhangját mutatta, ami mindkét oldal változatlanságát jellemezte: a világgazdasági helyzet és a magyar gazdaságpolitika, valamint az általános politikai helyzet változatlanságával számol. A várakozások is a változatlanságot preferálják. Ezt a jövőalternatívát a Pató Pálos – „ej, ráérünk arra még” – gondolkodással jellemeztük. A II. jövőalternatíva azt mutatta, hogy a lehetőségek és a várakozások nincsenek összhangban. A folyamatok és a helyzetek nem változnak, és nem is változtathatóak, jóllehet a társadalom változtatni szeretne ezen. A társadalom képes lenne a változtatásra, de az objektív helyzet ezt nem teszi lehetővé. A szubjektum előreszalad az objektív folyamatokhoz képest. Ez a jövőalternatíva az „1848-as forradalmi ifjúság gondolkodásával” rokonítható. A III. jövőalternatíva azt mutatta, hogy a lehetőségek és a várakozások között nincsen összhang: a folyamatok változnának, a helyzetek megújulnának, de nincs olyan társadalmi erő, amely a változás élére állna. A társadalom vagy éretlen arra, hogy észrevegye a megújulási lehetőség megjelenését, vagy megfélemlített, és azért nem mer változtatni. Pedig, lehetséges, hogy közben „elmegy a hajó”. A IV. jövőalternatíva a lehetőségek és a várakozások közötti összhangot mutatta: kedvező feltételt mutatnak a lehetőségek a változásra, és megvan a szándék a változtatásra is. Mind a két oldal változtatható, illetve változni akar. Ez a jövőváltózat a „mindent vagy semmit gondolkodással” jellemezhető. Bármennyire is kedvező ez a jövőalternatíva, magában hordja a veszélyt, hogy nem tudjuk kézben tartani a változásokat.

A négy jövőalternatíva – a jövőváltózatokhoz hasonlóan – eltérő mértékben nyújt mozgásteret a társadalomnak és tagjainak. A kedvező jövőalternatíva megvalósulásának sikere azon múlik, hogy az emberek felismerik-e, hogy mely társadalmi és gazdasági folyamatokba tudnak beavatkozni, melyeket tudják alakítani, formálni, s melyek azok, amelyek fölött nincsen uralmuk. E jövőkép munkálatoknak két fontos tanulságát láttuk. Az egyik: a folyamatok stabil, illetve instabil jellegének felismerése megóvhatja a társadalmat és az egyéneket attól, hogy felesleges energiákat fordítsanak a befolyásolhatatlan jelenségek megváltoztatására, elvonva a figyelmet és az erőt a megváltoztathatóról és a megváltoztatandóról. A másik: a magyar társadalom számára elfogadható jövőket a változó objektív feltételek és a megváltoztatott szubjektív tényezők mellett, azok körében kell keresni. Törekedni kell ezért a változások előnyeinek kihasználására.

A *negyedik komplex jövőkép Magyarország 2025-beli állapotát vázolta fel az MTA elnökének felkérésére 2007-ben a IX. Osztály Jövőkutatási Bizottságának közreműködésével, különböző tudományterületek szakértőinek előrejelzéseire és nem-szakértők véleményére támaszkodva. A szakértői és a nem-szakértői reményekre és félelmekre épített alternatív forgatókönyvek és jövőalternatívák kidolgozásához a jövőkutatás három módszertani elvét – a komplexitás, a participativitás és az alternativitás elvét – alkalmaztuk. E munkálatokba a későbbiekben bekapcsoltuk az interaktivitás és a modern informatikai fejlődés jövőkutatási vetületeinek kérdéskörét is, megkülönböztetett figyelmet fordítva a stratégiaalkotásra.*

A komplexitás szellemében a hazánk jövőjét meghatározó változásokat két nagy területen kerestük. Az egyikbe azok tartoznak, amelyeket befolyásolni tudunk és/vagy akarunk. Ilyenek pl. a demográfiai folyamatok, az egészségügy és a táplálkozás, a testkultúra, a lelki betegségek, az oktatás, a fenntartható háztartások, a bűnözés-bűnüldözés, a társadalmi irányítás és közigazgatás, a települések fejlesztése területek. A másikba azok a területek sorolhatók, amelyekre alig van befolyásunk, de ahol a várható változások jelentős társadalmi, gazdasági és/vagy környezeti hatást gyakorolnak hazánk jövőjére. Ilyen pl. a globalizáció jelensége és a gazdaság számos folyamata. Ezekhez a folyamatokhoz alkalmazkodnunk kell. A kiválasztott kutatási területeken szakértők – jövőkutatók és más tudományterületek képviselői – jövőkutatási tanulmányokat készítettek, amelyekben 2025-ig kitekintve előrejelezték a várható változásokat, a negatív és a pozitív fejlődéstendenciákat.

A participativitás elve szerint *feltérképeztük a társadalmi megújulás egyéni lehetőségeit és módjait: a mai fiatalok, azaz a 2025-ös időszak döntéshozó pozícióba kerülő, meghatározó generációjának jövőről alkotott elgondolásait vizsgáltuk kérdőíves felméréssel. Arra voltunk kíváncsiak, hogy a „millenniumi generáció” tagjai – akiknek életében a globalizáció, a digitalizáció és így a virtuális valóság meghatározó élmények – hogyan viszonyulnak a jövőhöz. Ennek megismeréséhez feltártuk, hogyan gondolkodnak a középiskolások és a felsőfokú oktatásban részt vevő egyetemista és főiskolás fiatalok az elkövetkező 18-20 évről. Milyen jövővárakozásaik, félelmeik és reményeik vannak az élet különböző területein, mire számítanak mint a jövő munkavállalói, állampolgárai és mint a civil szféra tagjai, miként képzelik el személyes életüket, milyen lesz a családjuk, hány gyermeket terveznek, mit tesznek azért, hogy reményeik megvalósuljanak, és félelmeik mérséklődjenek. Az 1000 fő középiskolás és 500 fő egyetemista és főiskolás mellett a nem-szakértői vizsgálatok körébe nem jelentős számban bevontunk doktorjelölteket is. A nem-szakértői vélekedések, azaz a*

nem-szakértői félelmek és remények együttesen alkották a jövővárakozásokat, amelyekre építve dolgoztunk ki alternatív forgatókönyveket.

Kutatásunkban a szakértői félelmek és remények alkották a múlt – jelen – jövő komplex rendszer egyik pólusát, a félelmekben és reményekben megtestesülő nem-szakértői jövővárakozások a másikat. Ez a két nagy terület együtt formálja, alakítja azt a lehetőségteret (cselekvési teret), amelyben változást és változtatást indukáló, illetve alkalmazkodást elősegítő döntéseinkkel befolyásolhatjuk hazánk jövőjét. A jövőről alkotott jövővárakozások módosító és húzóerőt gyakorolnak jelenünkre. Ebből az következik, hogy nem minden szakértői remény válhat valósággá, csak azok, amelyeket a jövővárakozásokat artikulálni képes társadalmi csoportok személyes döntéseikkel és cselekedeteikkel támogatni tudnak és akarnak. A szakértők által megfogalmazott félelmek is csak akkor valósulnának meg, ha a társadalom nem ismeri fel a megjelenített veszélyeket, és elkerüli, nem vállalja az adott probléma megoldását. E kétirányú megközelítés az alternativitásban ölt testet.

A „Magyarország 2025” kutatásban négy jövőalternatíva körvonalazódott, amelyek a nem-szakértői remények és félelmek által összeállt következő alternatív forgatókönyveken alapulnak: az Egyén a közösség hálójában, az Individualisták társadalma, a Magunkra hagytak, magunkra maradtunk és az Együtt sodródunk és dagonyázunk forgatókönyveken.

Az 1. jövőalternatíva – Reményekkel előre – kibontakozása esetén nagy az esélye annak, hogy a szakértők számos reménye megvalósulhat. Várhatóan lassul a népességszám csökkenési üteme, létrejön a társadalmi összhang, hazánkban társadalmi egyensúly uralkodik. Széles körben elfogadják a kisebbségeket, és kooperációt építenek ki velük. Megelőzhetővé válik a deviáns viselkedés kialakulása. Létrejönnek a kisközösségek szabadidejének kulturált eltöltésére alkalmas színterek (közösség-teremtés), és a döntésekhez megtalálják a megfelelő aktorokat. Erősödik a környezettudatosság, mérséklődnek a differenciák, és fokozatosan közeledünk az Európai Unióban általános és elfogadott színvonalhoz és normákhoz. A 2. jövőalternatíva – Nem jut mindenkinek – terepet ad mind a remények, mind a félelmek megvalósulásának. Tovább folytatódik a társadalom kettészakadása, erősödik a társadalmi egyenlőtlenség. A népességszám növekedése éppúgy bizonytalan, mint az egészséges életmód elterjedése. Bizonytalan, hogy javul-e a természeti környezet állapota, és nincsenek eszközeink a globalizáció hátrányainak kivédésére sem. Amennyiben az individualisták felismerik, hogy gondolkodásukon és cselekedeteiken változtatni kell, akkor ez a komplex

jövőalternatíva az egész társadalom előrehaladását is szolgálhatja. Mindaddig, amíg ez nem következik be, a komplex jövőalternatíva a „Nem jut mindenkinek” elnevezéssel illelhető.

A 3. jövőalternatíva – A félelem nem visz előre – kibontakozásakor elsősorban a szakértők félelmei következhetnek be. Tovább csökken a népességszám, tovább romlik a lakosság egészségi állapota, mozgásszegény szokások terjednek el. Nőnek a társadalmi különbségek, veszélyeztetve a társadalmi stabilitást. Tovább romlik a természeti környezet állapota, elvesznek a kulturális szokások és értékek. Megszűnik az Európai Unió jellemzőinek és gazdasági színvonalának elérésére való törekvés, lelassul az EU-hoz átlaghoz való közeledésünk. Mélyülnek a társadalmi szakadékok, a természeti környezetünket mind jobban kizsákmányoljuk, és általánossá válik a globalizációtól való félelem. A 4. jövőalternatíva – Közösben is okosan kell cselekedni – jól mutatja, hogy a közösségi erő csak ésszerű, a valóságra építő gondolkodással és cselekedetekkel hozhat egyéni és társadalmi eredményeket.

Hazánk 2025-beli társadalmi és gazdasági állapotát napjainkban alapozzuk meg. Van esély kedvező jövőalternatíva létrejöttére, de a következő nemzedéket a jelenleginél nehezebb helyzetbe is hozhatjuk.

4. Jövő kutatás a gyakorlat szolgálatában

A hazai jövőkutatók a kezdetektől fogva törekedtek arra, hogy a tudományos jövőkutatás elveinek és módszereinek használatával olyan előrejelzéseket készítsenek, amelyek ágazati és regionális tervek megalapozását is szolgálhatják. A széles spektrumú munkákból kiemeljük a közlekedésünk fejlődésének prognózisa, az építőipar fejlődése az ezredfordulóig, a válaszüton a számítástechnika, a biológia jövője, a világelelmezési válság, a termelési függvények – vállalati prognózisok, az agrárökológia potenciál felmérése témaköröket. A következő kutatási programok a településfejlesztést és a regionális tervek kidolgozását segítették: a tudományos-technikai forradalom hatása a településfejlődésre, a népesség területi átrendezésére, valamint az emberi környezet alakulására, a társadalmi-gazdasági térszerkezet alakulására ható tényezők és ezek változása, a távlati nagy térségi gazdálkodás rendszerének kialakítási lehetőségei és feltételei, továbbá az európai és a hazai urbanisztikai tengelyek kapcsolatának vizsgálata.

A társadalmi kérdéskörök közül az ember mint bio-pszicho-szociális lény jövője és a hazai lakáskérdés megoldási lehetőségei kutatás érdemelnek kiemelés. A magyar bűnözés várható alakulása az ezredfordulóig kutatás újdonsága abban volt, hogy a bűnözés kérdéskörét széles körű társadalmi és gazdasági környezetbe helyezte, és az előrejelzések elkészítésekor a jövőkutatási módszerek mindhárom csoportja – a matematikai-statisztikai eljárásokon alapuló előrejelzési módszerek, a szakértői megkérdezésem alapuló eljárások és a modellek/modellezési eljárások – alkalmazásra került.

Az éghajlat változása és változékonysága témakör kutatása, valamint a hazai környezeti állapot előrejelzése már a hazai jövőkutatás első szakaszában hangsúlyos szerepet kapott. Jelentős matematikai apparátus felhasználásával interdiszciplináris kutatócsoportban, modulrendszerben kerestük a társadalom, a gazdaság és a környezet jelenlegi és jövőbeli kapcsolatait, és ezekre építve jeleztük előre egy hazai kistérség, majd hazánk egészének környezeti állapotát. Megállapítottuk, hogy társadalmi, ökológiai és gazdasági szempontból egyaránt elfogadható jövőalternatíva csak a gazdaság és a környezet kapcsolatának alapvető megváltozásával, valamint a humán- és ökológiacentrikus szemlélet létrejöttével és gyakorlati alkalmazásával valósítható meg. A Római Klub első jelentésének hazai adaptálása hazánk környezeti veszélyeztetettségére és a környezeti állapot minőségét javító intézkedések mielőbbi meghozatalának szükségességére hívta fel a figyelmet.

A hazai jövőkutatás második szakaszában a gyakorlatorientált előrejelzések elsősorban stratégiák megalapozását szolgálták. Így mindenekelőtt regionális stratégiák és külkereskedelmi stratégiák megalapozását. A jövőkutatási produktumok stratégialapozó erejét eredményesen jelenítettük meg a magyar településhálózat-fejlesztési stratégia, valamint különböző makrokonceptiók kidolgozásában és regionális területfejlesztési és városfejlesztési tervek megalapozása céljából. A jövőkutatási eszközök – benne speciális honlapfelület – használata újszerű eredményeket hozott a kis- és középvállalkozások jövőjének megfogalmazásában is. A pl. a Herendi Porcelánmanufaktúrával kiépített vállalati kapcsolatunk is a jövőkutatási eredmények szélesebb vállalati körben való megismertetését szolgálta, ugyanúgy, mint a különböző bankok, a Fujitsu, a Richter Gedeon Rt. vagy a Microsoft felkérésére megtartott előadások.

5. A jövő kutatás akadémiai bizottsága

A jövő kutatás önálló tudományterületként való elismerését fejezte ki a Magyar Tudományos Akadémia azzal, hogy 1976-ban megalapította a Jövő kutatási Bizottságot a IX. Osztály keretében. Ez nyilvánvaló kifejeződése volt annak, hogy közel 10 év után a hazai tudományos közélet is elfogadta a jövő kutatást mint új tudományterületet.

Az MTA IX. Osztályának Jövő kutatási Bizottsága a jövő kutatással foglalkozó kutatók, oktatók legmagasabb szintű tudományos testülete. Célja, hogy tevékenységével erősítse hazánkban a jövő orientált gondolkodást, s a jövő ért érzett közös felelősség és együttgondolkodás talaján állva segítse létrehozni és erősíteni a jövő kutatók alkotói közösségét. A Bizottság tagjai a társadalom- és természettudományok – a közgazdaság-, a jogi, a szociológiai, a műszaki, az agrár-, a biológiai, az orvosi és a politikatudományok – területén jövő kutatási tevékenységet folytató szakemberek, tükrözve a jövő kutatás multi- és interdiszciplináris jellegét. A Bizottság tudományos szakmai fórummá erősödött. Figyelemmel kíséri a jövő kutatási műhelyek tudományos tevékenységét, kezdeményezi és szervezi a hazai jövő kutatási konferenciákat, kapcsolatot tart külföldi jövő kutatási szervezetekkel, és részt vesz a IX. Osztály tudományszervező tevékenységében. Törekszik arra, hogy formálja a döntés-előkészítők és döntéshozók szemléletmódját.

A Jövő kutatási Bizottság *első elnöke Kovács Géza* egyetemi tanár, a magyar jövő kutatás megalapítója volt 12 éven át (1976-1988 között). Abban az időben bontakozott ki és erősödött meg a hazai jövő kutatás. A Bizottság tudományos eszközökkel vizsgálta a Római Klub által kezdeményezett világmodelleket és azok tartalmát, s következtetéseket fogalmazott meg hazánk jövőjére vonatkozóan. A jövő lehetséges trendjeit/folyamatait és ebben az emberi tényező szerepét különböző szakterületeken tanulmányozta. Konkrét előrejelzések kidolgozásával (pl. magyar jövőkép körvonalazása az 1970-es években az ezredfordulóra) és különböző intézményekben készített előrejelzések megvitatásával is aktív szerepet vállalt az eltérő időtávú döntések tudományos megalapozásában. Két hazai konferencia rendezése esik erre az időszakra.

1988-tól a Bizottság elnöke *Gidai Erzsébet* egyetemi tanár volt, akinek nevéhez nemcsak újabb két hazai – benne a 30 éves jubileumi – jövő kutatási konferencia sikeres megrendezése fűződik, hanem az 1987-ben megrendezett Európai Regionális Konferencia (témaköre: A jövő

technikája és társadalmi hatásai) és a World Futures Studies Federation 1990-ben megrendezett 11. Jövőkutatási Világkonferenciája (témaköre: A jelenbeli döntések és a hosszú távú jövőképek kapcsolata) is.

1999-2005 között a Bizottság elnöke *Besenyei Lajos* egyetemi tanár, a Miskolci Egyetem rektora volt, aki nagy súlyt helyezett arra, hogy a hazai jövőkutatók és más tudományterületek tudósai – akik a jövő különböző aspektusaival foglalkoztak – évente egy-egy komolyabb fórumon eszmét cserélhessenek a jövő nagy kérdéseiről. Az MTA alapításának 175. évfordulója alkalmából, 2000-ben tudományos tanácskozást rendeztünk „A magyar jövőkutatás múltja, jelene és jövője” témakörben. A nemzetközi részvétellel megrendezett éves „kiskonferenciáink“ (2001-2003) széles szakértői tábort vonzottak. A 2004. évi tudományos tanácskozásunk a magyar jövőkutatás társadalmi szerepét járta körül, a jövőkutatás elméleti és módszertani kérdéseinek megvilágítása mellett a városok és a kistérségek jövőjét, valamint az egészségügy, az oktatás, benne a felsőoktatás és a biztonság kérdésköreit vizsgálva.

Ebben a periódusban alapította a Jövőkutatási Bizottság „A magyar tudományos jövőkutatásért” emlékplakettet, amelyet eddig 11 hazai jövőkutató vehetett át munkájának elismeréseként.

2005-2011 között a Bizottság elnöke *Nováky Erzsébet*, a BCE Jövőkutatás Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára, aki a jövővel kapcsolatos tudományos kutatások erősítését szorgalmazta. A Magyar Tudomány folyóirat 2007. szeptemberi száma egy jövőkutatás témájú blokkot publikált „A jövőről a jelenben” címmel, amelyben a bizottság jövőkutató tagjainak közreműködése mellett a jövő iránt érdeklődő más tudósok írásai is megtalálhatóak. 2007-2010 között „Magyarország 2025” címmel egy nagyszabású kutatás keretében kerestük a hazánk jövőjét meghatározó fő tényezőket és változásokat, szakértői előrejelzésekre és nem-szakértői véleményekre alapozva. A 2010-ben megjelent tanulmánykötetben foglaltakat kicsit részletesebben a Komplex jövőképek között tárgyaltuk negyedik komplex jövőképként.

A Jövőkutatási Bizottság 2006-ban együttműködési szerződést kötött a Római Klub Magyar Asszociációjával, és részvételi szándékát fejezte ki az éghajlatváltozással kapcsolatos kutatások témaköreiben a kölcsönös tájékoztató, együttműködési, koordinációs tevékenységet elősegítő „VAHAVA Hálózat”-ban. Az együttműködési szerződésben a

Magyar Tudományos Akadémia IX. Osztályának Jövőkutatási Bizottsága és a Római Klub Magyar Asszociációja kijelentették együttműködési szándékukat jövőkutatással kapcsolatos témák kutatásában, népszerűsítésében és a jövőkutatással kapcsolatos tudományos eredmények terjesztésében. Az együttműködés céljai: a hazai és a nemzetközi jövőkutatás közötti kapcsolatok erősítése; közös tudományos programok és konferenciák szervezése; közös programok, illetve rendezvények a fiataloknak jövőkutatásba való, eddigénél nagyobb mértékű bevonására; és közös tudományos kiadványok megjelentetése.

2006-ban és 2008-ban megrendezett jubileumi hazai konferenciák a Jövőkutatási Bizottság fennállásának 30. és a hazai intézményesült jövőkutatás létrejöttének 40. évfordulója alkalmából összegezte az addig elérteteket, és kijelölte a továbblépés főbb irányait.

Az akadémiai intézményi struktúra átalakításának köszönhetően a Jövőkutatási Bizottság fuzionált a Statisztikai Bizottsággal, és *2011 decemberében megalakult a Statisztikai és Jövőkutatási Tudományos Bizottság (elnök: Besenyei Lajos, társelnök: Nováky Erzsébet)*, amely két, önálló tudományterület harmonikus, egymást kölcsönösen segítő kapcsolatát valósítja meg. Statisztikus és jövőkutató kollégák közös tudományos tanácskozást szerveztek a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából 2012-ben és 2013-ben is, amelyeken a két tudományterület aktuális kérdésköreit vitatták meg, és áttekintést adtak e tudományterületek fejlődésének főbb állomásairól, képviselőinek munkásságáról.

6. Jövőkutatással foglalkozó további hazai bizottságok

A 2001-ben megalapított, a Magyar Tudományos Akadémiához és a Római Klubhoz kapcsolódó „*Felelősen a jövőért*” akadémiai klub célját úgy definiáltuk, hogy a klub segítse elő azoknak a problémáknak a felismerését, amelyekkel a XXI. század elején az országnak szembe kell néznie, és egyben választ is keressen a felmerülő kihívásokra. A klub tevékenysége kiterjedt kutatási anyagok kidolgozásának kezdeményezésére, azok megvitatására, szélesebb körben történő megismertetésére, gazdaság- és társadalompolitikai ajánlások kialakítására és széles körű megvitatására. A klub tagjai összeállítottak egy, a jövőt elsősorban gazdasági témakörökben tárgyaló, tanulmánykötetnyi anyagot, amelynek egységes kötetbeli megjelentetése, sajnos, elmaradt.

Az akadémiai klub 2004-ben átalakult a Római Klub Magyar Asszociációjává, majd 2008-ban ennek továbbfejlesztett változataként jogilag rendezett formában megalapítottuk a *Római Klub Magyar Szervezetét (HuCoR = Hungarian Club of Rome)*. A HuCoR szoros kapcsolatban végezte tevékenységét a Club of Rome European Support Centre-vel. Több tanácskozást (pl. 2010-ben a felnőtté válás a globalizáció keretei között), átfogó témájú konferenciát és ún. minikonferenciákat rendezett (pl. 2012-ben a bűnözés várható alakulása témakörben). A HuCoR anyagilag is támogatta a 2004-2010 között évente megrendezett, ún. kétbodonyi Erdei Jövőiskolát, amely a jövőkutatást oktató tanároknak, a BCE Jövőkutatás Tanszékéhez csatlakozó demonstrátoroknak és más egyetemek hallgatóinak-oktatóinak a jövőkutatás aktuális és érdekes kérdéseit megvitató, formalitásoktól mentes fórumává vált. A Jövőiskola keretében konkretizáltuk a Magyarország 2025 kutatásnak a fiatalok véleményére épített forgatókönyveit is.

A *Magyar Unesco Bizottság Társadalomtudományi Albizottsága* vezetőjének, *Hronszky Imrének* a kezdeményezésére az albizottságon belül *2008-ban Jövőkutatási Bizottság alakult Nováky Erzsébet vezetésével*. A bizottságot az az igény hívta életre, hogy a bizonytalanságban, a változások közepette különösen kell foglalkozni a jövővel, tudni kell, hogy milyen irányok, lehetőségek, félelmek, remények fogalmazódnak meg a szakemberekben és a lakosságban. Ennek megismeréséhez a lehetőséget az adja, hogy a modern értelemben vett jövőkutatás tudományának az elmúlt 40 év alatt elért eredményei (amelyek a filozófia, a közgazdaságtan, a mérnöki tudományok, a pszichológia, az orvostudományok és a védelemgazdaságtan területén jöttek létre) segíthetnek a jövőalternatívák tudományos feltárásában. Az együttműködéshez, a közös gondolkodáshoz és cselekvéshez megfelelő terepnek gondoltuk az UNESCO-t, annak Társadalomtudományi Albizottságát, illetve a létrehozott Jövőkutatási Bizottságot.

A négy évig működő bizottság áttekintette és értékelt a magyar jövőkutatás 40 évét, összekapcsolva a Római Klub munkálataival, beszélgettünk a magyar lakosság jövőre orientáltságáról, a szakértői és a nem szakértői félelmekről, reményekről (kapcsolódva az MTA Magyarország 2025 kutatáshoz), a hosszú távú stratégiai menedzselés eszköztárában alapvető szerepet betöltő megközelítési módokról és módszerekről, a védelemgazdaságtan és a jövőkutatás összefüggéseiről, valamint a jövőkutatási paradigmákról.

2013 decemberében hivatalosan is csatlakoztunk a ma már 54 országban működő *Millennium Projecthez*, megalapítva a *Hungary Node*-ot. Ennek keretében szorosabbra kívánjuk fűzni kapcsolatainkat a Millennium Projectben résztvevő, más országok kutatóival. Az együttműködés keretében előnyben részesítjük a humán tényezők jövőhöz való viszonya indikátorának értelmezhető hazai empirikus jövőorientáltság-vizsgálatok kiterjesztését más országok fiataljait jellemző tulajdonságainak megismerése céljából, a hosszú életű társadalmak jövőjellemezőinek feltárását és a SOFI vizsgálatok magyarországi elvégzését.

7. Hazai jövőkutató konferenciák

A hazai jövőkutató megalapítását követően néhány évvel már megérett a helyzet arra, hogy országos jövőkutató konferenciát rendezzünk. Erre *először 1972-ben* került sor a sajátos, I. Jövőkutató Konferencia megrendezésével. A konferenciára szeretnénk volna meghívni – többek között – a futurológia atyját, O. Flechtheimet, a berlini Free University professzorát. A külföldi meghívandók listáját az MSZMP Központjával egyeztetni kellett. Mivel Flechtheim nemcsak jövőkutató témájú könyveket írt, hanem kifejtette nézeteit a Szovjetunióbeli szocializmus problémáiról² is, ezért a Pártközpont nem engedélyezte meghívását, sőt előírta a konferenciának a nyilvánosság teljes kizárásával történő megrendezését. A 450 résztvevővel, többségükben közgazdász, mérnök és filozófus végzettségű szakemberekkel megrendezett konferencia gazdag témaköre átfogta a jövőkutató szocializmusbeli tervgazdaságban betöltött szerepét és helyzetét, és jelentős figyelmet szentelt konkrét előrejelzési munkák bemutatásának is.

A II. Jövőkutató Konferenciát 1978-ban rendeztük meg Székesfehérváron, három szekcióban: Komplex jövőképek, Prognózisok és tervek, valamint Módszertani kérdések témakörökben. Az előadásokat közel 800 oldalas kötetben jelentettük meg. Ebben nagy segítséget kaptunk a Szervezési és Vezetési Tudományos Társaságtól, amely éveken át támogatta az akadémiai bizottság rendezvényeit, amellet, hogy Besenyei Lajos vezetésével Prognosztikai Klubot működtetett, és komoly anyagi segítséget nyújtott jövőkutató képzési programok lebonyolításához is. A III. Jövőkutató Konferencia 1985-ben szintén három szekcióban – Magyarország 2020, A 80-as, 90-es évek társadalmi-gazdasági fejlődése kritikus

² Flechtheim, O. K. (1967): *Bolschewismus 1917 bis 1967. Von der Weltrevolution zum Sowjetimperium.* Europa, Wien.

elágazási pontjainak prognosztizálása, A vállalati stratégiák prognosztikai alapozása – vitatott meg aktuális jövőkutatási kérdéseket. Az előadásokat ekkor is kétkötetes konferenciakötetben adtuk közre.

A IV. Magyar Jövőkutatási Konferenciát Magyarország a XXI. század küszöbén témakörben rendeztük 1993-ban. A Gazdasági folyamatok és jövőalternatívák – Társadalmi-szociális prognózisok – Üzleti és pénzügyi előrejelzések szekciók az akkor aktuális problémaköröket vitatták meg. Az V. Magyar Jövőkutatási Konferenciát 1998-ban, jubileumi konferenciaként rendeztük. Ezen első alkalommal külön szekcióban elemeztük a környezet jövőbeni állapotával összefüggő gazdasági és társadalmi kérdéseket. A gazdasági folyamatok alakulása – Módszertani kérdések – Környezet-régiók az ezredforduló után – A tudomány és a technika az ezredforduló után – Szociális-oktatási-társadalmi kérdések szekciók eredményei ismét konferenciakötetben is napvilágot láttak.

A VI. és a VII. Jövőkutatási Konferencia egyaránt jubileumi konferencia volt. 2006-ban ünnepeltük Győrben az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya Jövőkutatási Bizottsága megalapításának 30. évfordulóját a VI. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatási Konferencia keretében. Ezen globális és hazai problémáinkat vitattuk meg „tegnaptól holnapig“. 2008-ban az intézményesült magyar jövőkutatás és a jövőkutatás egyetemi szintű oktatásának 40 éves évfordulóját ünnepeltük a VII. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatási Konferencia keretében, „A jövőkutatás helye a 21. században. A jövőkutatás fejlődése és tudományterületi kapcsolatai“ címmel, a hangsúlyt a jövőkutatás multi- és interdiszciplináris jellegére és kapcsolataira helyezve. Munkánk elismeréseképpen az MTA IX. Osztálya javaslatunkra ezt a konferenciát választotta a 2008. évi Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat hivatalos osztályeseményének.

A 2001-2003 között évente megrendezett ún. nemzetközi kiskonferenciák egy-egy jövőbe mutató kérdéskör (magyar jövőképek a jövő Európájában; gazdasági fejlődés – társadalmi egyenlenségek; a XXI. századi technika társadalmi hatásai) értelmezésével és jövőbeni lehetőségeinek keresésével járultak hozzá e problémakörök megoldásához.

A jövő iránt érdeklődő kutatók-oktatók és jövőkutatók részvételével az MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága 2001-2011 között rendszeresen – Komáromban, Székesfehérváron,

Veszprémben és Győrben – országos méretű konferenciákat rendezett, amelyeken a hazánk lehetséges jövőképeit előrevetítő elképzeléseket, előadásokat vitattunk meg.

8. Nemzetközi kapcsolataink

A magyar jövőkutatók nemzetközi kapcsolatai a hazai jövőkutatás első periódusában a szocialista országokkal és a KGST keretében teljesedtek ki, a második periódusban a legszisztematikusabban a finnországbeli Finland Futures Research Centre-rel közös oktatás formájában és a World Futures Studies Federation-nel (WFSF) alakultak. Lényeges, hogy a WFSF Executive Boardjának folyamatosan volt magyar tagja (*Kőszeginé Kalas Mária, Nováky Erzsébet* és *Gáspár Tamás* személyében), akik jelentős szerepet játszottak a világszövetség munkája irányának meghatározásában is.

A hazai jövőkutatás életében jelentős esemény volt a WFSF 11. és 19. világkonferenciájának megrendezése 1990-ben és 2005-ben. Az elsőt az MTA Jövőkutatói Bizottsága, a másodikat a BCE Jövőkutatói Tanszéke rendezte. A „*Linking Present Decisions to Long-Range Visions*” címet viselő 11. WFSF Világkonferencia témakörei: Linking methodology, Government, People’s participation in decision making, World economy, Corporation and enterprises, Population, health, ageing, Environment and new technologies, Urban – rural, Education – children, and The day of Hungary voltak. Az előadások válogatott kötetét Mika Mannermaa rendezte sajtó alá. A „*Futures Generation for Future Generations*” című WFSF 19. világkonferencia szekciói a kulturális minták a generációs kölcsönhatásban; értékek és bölcsesség intergenerációs megvilágításban; oktatás és nevelés; intergenerációs kommunikáció; a kibertér megjelenése; az együttélés gazdasági alapjai; az előrejelzési eljárások új generációi témaköröket fogták át. A konferencia eredményei a WFSF honlapján külön website alatt megtalálhatóak.

Jelentősnek értékelhető, hogy 2001-ben a világon elsőként összeállítottuk és közreadtuk az európai volt szocialista országok jövőkutatói tevékenységének történetét tartalmazó tanulmánykötetet (kutatásvezető: *Nováky Erzsébet*), amely tartalmazza ezen országok vezető jövőkutatóinak a jövőkutatásról és a jövőről alkotott elképzeléseit is.

A hazai jövőkutatás nemzetközi elismerésének értelmezhető az alábbi kutatásokban való részvételünk:

- *Prospective Technology Studies, 2001-2011*, Karlsruhe Institute for Technology (hazai kutatásvezető: *Hronszky Imre*, BME),

- *Strategies towards the Sustainable Household. SusHouse project: ENV4-CT97-0446*, 1998-2000) (hazai kutatásvezető: *Tóthné Szita Klára*, University of Szeged, College of Food Industry),

- *Cost Action 22: Advancing Foresight Methodologies: Exploring New Ways to Explore the Future. Intergovernmental Framework for European Co-operation in the Field of Scientific and Technical Research. European Science Foundation, 2004-2007* (hazai kutatásvezető: *Hideg Éva*, BCE, aki a Management Committee tagja is volt),

- *The AUGUR Project: Challenges for Europe in the World of 2030* (scientific coordinator: Pascal Petit), 2009-2010, Socio-economic sciences and the Humanities Theme 8, FP7-SSH-2009 (hazai résztvevő: *Nováky Erzsébet*, BCE).

9. Összegezés és további feladatok

Az elmúlt 45 évben létrejött magyar jövőkutatói szakember gárda kutatási eredményei és publikációi (néhányat lásd az irodalomban) azt mutatják, hogy a magyar jövőkutatás nemzetközileg is elismert eredményeket ért el. A jubileum alkalmas arra is, hogy eddigi munkánkra építve kijelöljük az előttünk álló főbb feladatokat, amelyek az alábbiak:

- a jövőkutatás tudományának fejlesztése és a társtudományokkal való kapcsolatának erősítése;

- hazánk társadalmi, gazdasági, technológiai és környezeti jövőjének interdiszciplináris és komplex körvonalazása az új kihívásoknak megfelelően;

- a magyar társadalom jövőformáló erejének növelése;

- a fiatalok jövőhöz való viszonyának erősítése;

- az IT eszközök használatának elősegítése a kutatásban és az oktatásban, különösen a felsőoktatásban;

- a távlatos, komplex szemlélet és a jövőkutatói módszerek elengedhetetlenségének tudatossá tétele a döntés-előkészítésben;

- a jövőkutatói eredmények döntésalapozó szerepének fokozása és

- a jövőkutatói eredmények minél szélesebb körben való ismertté tétele és terjesztése.

Remélhető, hogy az eddig sokszor önkéntes jelleggel végzett hazai tudományos jövőkutatás a jövőben több támogatást kap, és jelentősebb szerephez jut az ország jövőjének formálásában.

Néhány jelentősebb hazai jövőkutatási mű

Bartha Zoltán – Sáfrányné Gubik Andrea – Tóthné Szita Klára (2013): Intézményi megoldások, fejlődési modellek. GNR Szolgáltató és Kereskedelmi Bt. Miskolc.

Benedek András – Nováky Erzsébet – Szűcs Pál (1986): Technológiai fejlődés az oktatásban. Tankönyvkiadó, Budapest.

Besenyei Lajos – Gidai Erzsébet – Nováky Erzsébet (1977): Jövőkutató, előrejelzés a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Besenyei Lajos – Gidai Erzsébet – Nováky Erzsébet (1982): Előrejelzés – Megbízhatóság – Valóság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Diczig István – Besenyei Lajos – Gidai Erzsébet – Kránitz Mariann – Nováky Erzsébet (1982): A népgazdaság és a társadalmi tulajdon elleni bűnözés előrejelzése az 1978-1990 közötti évekre. A kutatásban közreműködött: Konrád Gyula, Tamás Pál. BM Könyvkiadó, Budapest.

Beszteri Béla – Gergó Zsuzsanna (2001): Magyarország nemzeti stratégiája 2020-ig. MTA Veszprémi Területi Bizottsága és a Veszprémi Egyetem Európai Tanulmányok Központja, Veszprém.

Beszteri Béla – Majoros Pál (szerk.) (2011): A huszonegyedik század kihívásai és Magyarország jövőképe. MTA VEAB, BGF et al. Veszprém.

Bóna, Ervin – Gábor, Éva – Sárkány, Pál (eds.) (1983): Future Research in Hungary. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Fodor Judit – Schmidt Ádám – Haraszthy Ágnes (szerk.) (1976): Jövőkutató fogalomtár. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Gábor Éva (szerk.) (1976): A kívánt jövőtől a lehetséges jövőig. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.

Gidai Erzsébet (1974): Mi a jövőkutató? Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Gidai Erzsébet (szerk.) (1986): Gazdaság és társadalom a nyolcvanas években Magyarországon III. A társadalmi-gazdasági fejlődés tendenciái, várható alakulása. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest.

Gidai Erzsébet (1990): Jövőalternatívák. A társadalmi-gazdasági fejlődés előrejelzésének lehetőségei. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Hideg Éva (szerk.) (1996-2014): Jövőtanulmányok. 1-28. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Jövőkutató Tanszék – Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz és Jövőkutató Tanszék, Budapest.

Hideg Éva (szerk.) (1998-2014): Jövőelméletek 1-20. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Jövőkutatás Tanszék – Budapesti Corvinus Egyetem Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék, Budapest.

Hideg Éva (szerk.) (1998): Posztmodern és evolúció a jövőkutatásban. BKE Jövőkutatás Tanszék, Budapest.

Hideg Éva – Nováky Erzsébet (1998): Szakképzés és jövő. Aula Kiadó, Budapest.

Hideg Éva (szerk.) (2001): Evolúciós modellek a jövőkutatásban. Aula Kiadó, Budapest.

Hideg Éva (ed.) (2009): Futures Studies in the Interactive Society. Futures Studies Department, CUB, Budapest.

Hideg Éva (2012): Jövőkutatási paradigmák. Aula Kiadó, Budapest.

Hideg Éva – Nováky Erzsébet (szerk.) (2012): Jövőkutatás – interaktívan. Aula Kiadó Kft. Budapest.

Hoós János (2003): Konjunktúra- és piackutatás. Aula Kiadó, Budapest.

Kappéter István (2003): Az emberiség képes jóra változtatni a világot. Püski, Budapest.

Kappéter István (2007): A konstruktív agresszió és a jövő formálása. Püski, Budapest.

Kiss Endre (2005): Magyarország és a globalizáció. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.

Korán Imre (1972): Jövőkutatás és gazdasági előrejelzés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Korán Imre (1980): Világmodellek. A Római Klub jelentésétől az ENSZ kezdeményezéséig. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Korompai Attila (1995): Regionális stratégiák jövőkutatási alapozása. Regionális Tudományi Tanulmányok 1. ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, Budapest.

Kovács Géza (1970): A nagy távlatok és a tervezés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Kovács Géza (1975): A jövő kritikus elágazási pontjai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Kovács Géza (1979): Jövőkutatás és társadalmi tervezés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Kovács Géza (1983): Globális problémák – hazai perspektívák. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Kovács Géza (1985): Nagy távlatú fejlődéstendenciák. Magyarország 2020-ig. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest.

Kovács Géza (1995): *Modernizáció és szociális biztonság*. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest.

Kristóf Tamás (szerk.) (2003-2009): *MTA-BKÁE Komplex Jövőkutatás Kutatócsoport – MTA-BCE Komplex Jövőkutatás Kutatócsoport füzetek. 1-9. MTA Támogatott Kutatóhelyek Irodája*, Budapest.

Nováky Erzsébet (szerk.) (1990): *Prognosztizálás, tervezés, modellezés a környezetvédelemben*. Környezetvédelmi és Vízgazdálkodási Minisztérium, Budapest.

Nováky Erzsébet (szerk.) (1991): *Környezeti stratégiák jövőkutatási alapozása*. Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium, Budapest.

Nováky Erzsébet (szerk.) (1995): *Káosz és jövőkutatás*. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Budapest.

Nováky Erzsébet (szerk.) (2001): *Magyarország holnap után*. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Budapest.

Nováky Erzsébet (vendégszerkesztő) (2007): *A jövőről a jelenben*. Magyar Tudomány, 168. évf. 9. szám, 1154-1188. old.

Nováky Erzsébet (szerk.) (2008): *Változás és jövő*. Püski, Budapest.

Nováky Erzsébet (alkotó szerk.) (2010): *Magyarország 2025*. Gazdasági és Szociális Tanács, Budapest.

Nováky, Erzsébet – Ramba Varga, Viorica – Kalas Kőszegi, Mária (eds.) (2001): *Futures Studies in the European Ex-Socialist Countries*. Budapest University of Economic Sciences and Public Administration, Budapest.

Nováky Erzsébet – Tóth Attiláné (szerk.) (2012): *Gazdaság, Társadalom II. A jövő és 2012*. Arisztotelész Kiadó, Sopron.

Simai Mihály (1976): *A harmadik évezred felé*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Simai Mihály (2007): *A világgazdaság a XXI. század forgatagában*. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Sipos Béla (1982): *Termelési függvények – vállalati prognózisok*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Sipos Béla (1985): *Vállalati árelőrejelzések. Módszertani kézikönyv*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Sipos Béla (1994): *Vállalati prognosztika*. JPTE, Pécs.

Sipos Béla (1999): *Vállalati prognosztika (Elmélet – Módszertan – Szoftverek)*. Janus Pannonius Egyetemi Kiadó, Pécs.

Tóth Attiláné (szerk.) (1995): A jövőért – másképpen. Jövőkutatási tanulmányok. Uránusz Kiadó, Budapest.

Tóth Attiláné (szerk.) (2013): Egyén a gazdaságban. Arisztotelész Kiadó, Sopron.

Tóth László (1996): Globalizáció és regionalizáció. Skriptum Kiadó, Szeged.

Hazai jövőkutatási konferenciák konferenciakötetei

Országos Magyar Konferenciák

Gidai Erzsébet – Grolmusz Vince – Nováky Erzsébet – Szabados Tamásné (szerk.) (1978): II. Hazai Jövőkutatási Konferencia (Székesfehérvár, 1978. október 3-5.) előadásai. Konferenciakötet. Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, MTA Jövőkutatási Bizottsága, MTA Tudományszervezési Csoportja, Budapest.

Nováky Erzsébet (szerk.) (1985): III. Magyar Jövőkutatási Konferencia (Budapest, 1985. február 12-14.) előadásai. Konferenciakötet. MTA Jövőkutatási Bizottsága, Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság Prognosztikai Szakosztálya, Budapest.

Gidai Erzsébet – Besenyei Lajos – Nováky Erzsébet – Tóth László – Tóth Attiláné – Sztretykó György (szerk.) (1993): Magyarország a XXI. század küszöbén. IV. Magyar Jövőkutatási Konferencia (Budapest, 1993. október 8-10.) előadásai. Konferenciakötet. MTA Jövőkutatási Bizottsága, Budapest.

Gidai Erzsébet – Nováky Erzsébet – Tóth Attiláné (szerk.) (1999): Magyarország az ezredforduló után: 1968-1998. V. Magyar Jövőkutatási Konferencia (Budapest, 1998. december 11-12.) előadásai. Konferenciakötet. MTA Jövőkutatási Bizottság, Arisztotelész Stúdió Bt., Budapest.

Kristóf Tamás – Tóth Attiláné (szerk.) (2006): Globális és hazai problémák tegnaptól holnapig. 30 év, és ami utána következik. 30 éves az MTA IX. Osztály Jövőkutatási Bizottsága. VI. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatási Konferencia (Győr, 2006. október 6-7.) előadásai. Konferenciakötet. Arisztotelész Stúdió Bt., Budapest.

Tóthné Szita Klára – Gubik Andrea (szerk.) (2009): A jövőkutatás helye a 21. században. A jövőkutatás fejlődés és tudományterületi kapcsolatai. 40 éves a magyar jövőkutatás. VII. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatási Konferencia (az MTA IX. Osztály hivatalos rendezvénye a Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából, Budapest, 2008. november 13-14.) előadásai. Konferenciakötet. Palatia Kiadó és Nyomda, Győr.

Országos Nemzetközi Konferenciák

Besenyei Lajos – Tóth Attiláné – Tóth László (szerk.) (2002): Magyar jövőképek a jövő Európájában. I. Nemzetközi Konferencia (Miskolc-Lillafüred, 2001. szeptember 13-15.) Konferenciakötet. MTA IX. Osztály Jövőkutatási Bizottsága, Miskolci Egyetem, Miskolc.

Besenyei Lajos – Tóth László – Bana Katalin (szerk.) (2003): Gazdasági fejlődés – Társadalmi egyenlőtlenségek. II. Nemzetközi Konferencia (Miskolc-Lillafüred, 2002. október 3-5.) Konferenciakötet. MTA IX. Osztály Jövőkutatási Bizottsága, Miskolci Egyetem, Miskolc.

Besenyei Lajos – Tóth Attiláné – Tóth László† – Bana Katalin (szerk.) (2004): A XXI. századi technika társadalmi hatásai. III. Nemzetközi Konferencia (Miskolc-Tapolca, 2003. október 2-3.) Konferenciakötet. MTA IX. Osztály Jövőkutatási Bizottsága, Miskolci Egyetem, Miskolc.

Nemzetközi Tanácskozás és WFSF Világkonferenciák

Nováky Erzsébet (szerk.) (1988): „A jövő technológiája és társadalmi összefüggései”. A jövő technikája és társadalmi hatásai c. Európai Regionális Szakértői Tanácskozás 1987. szeptember 8-10. Budapest előadásai alapján. Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest.

Nováky, Erzsébet – Schmidt, Ádám (eds.) (1988): „Technology of Future and Its Social Implications” based on the lectures of the European Regional Experts Meeting. HAS, Institute for Social Sciences of the CC of the HSWP, Theoretical Research Institute of Trade Unions, Budapest.

Mannermaa, Mika (ed.) (1992): Linking Present Decisions to Long-Range Visions, XI World Conference of the WFSF, May 27-31, 1990, Budapest, Selection of papers. Committee on Future Research HAS, Budapest.

Bakos, Péter – Gáspár, Tamás (eds.) (2005): Futures Generation for Future Generations, 19th World Conference of the WFSF, August 21-24, 2005, Futures Studies Department, Corvinus University of Budapest. WFSF website, www.budapestfutures.org

Schmidt, Péter – Bartenberger, Martin (eds.) (2010): Growing Up Under Globalisation. Health of Children and Juveniles. Felnőtté válás a globalizáció világában. Gyermek és fiatalok egészsége. Conference, European Support Centre of the Club of Rome, Hungarian Association, Austrian Chapter, HAS (Győr, 2010. november 12.) Document. European Support Centre of the Club of Rome, Vienna.

A jövőkutatás oktatása Magyarországon

A jövőkutatás hazai oktatása a témakör hazai kutatásának megjelenésével egy időben kezdődött el. Az oktatás és a kutatás szoros kapcsolatát hangsúlyozva a felsőoktatási műhelyek jártak az élen a jövőkutatás oktatásának hazai honosításában, majd pedig a fejlesztésében és további terjeszkedésében. Az elmúlt 45 év hazai jövőkutatás oktatását az indulás, majd a terjeszkedés évei, azután a bolognai folyamathoz kapcsolódás évei formálták. Az időbeni áttekintés után a tanulmány kitér, a hazai jövőkutatás oktatásának jelenlétére a PhD és a nemzetközi képzésben, az oktatási sajátosságokra és azok változására, valamint a körvonalazódó oktatásmenedzselési feladatokra.

1. A hazai jövőkutatás oktatása a kezdetektől napjainkig

Az 1960-as évek végén elinduló hazai jövőkutatás *szinte azonnal megjelent a felsőoktatásban is* (Hideg – Nováky, 1997). Ennek fő oka az volt, hogy a jövőkutatással foglalkozni kezdő kutatók egy jelentős része a hazai felsőoktatásban dolgozott. Az oktatás és a kutatás szoros kapcsolatát alapelveként kezelve a kutató oktatók és műhelyeik élen jártak a jövőkutatás oktatásának hazai honosításában, majd pedig a fejlesztésében és további terjesztésében. A hazai jövőkutatás oktatásának 45 éves történetét először az időbeni változások főbb állomásait kiemelve tekintjük át. Az indulás, majd a terjeszkedés évei után a bolognai folyamat megkövetelte alkalmazkodás történéseit vesszük számba.

1.1. Az indulás évei

A jövő kutatás oktatásában az indulás évei 1968-tól 1978-ig terjedő 10 évet fogják át. Ebben az időszakban négy egyetemen – az akkori Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen, a Budapesti Műszaki Egyetemen, a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen Budapesten és Pécsen a Janus Pannonius Tudományegyetemen – kezdődött el a jövő kutatás oktatása.

A Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen (MKKE) 1968-ban *Kovács Géza* professzor Nagy távlatok és a tervezés c. kutatósemináriuma volt az első oktatási műhely a jövő kutatásnak, ahol az új témakör oktatása hallgatói kutatómunkával párosulva indult el. Ez a műhely az egyetem Népgazdaság Tervezése Tanszékén belül jött létre és kutatómunkájának egyik fontos eredménye volt a Futuroológia, majd pedig a Nagy távlatú jövő kutatás c. féléves önálló kurzusok kidolgozása és oktatásuk elindítása alternatív tárgyként a közgazdász tanárképzés keretein belül 1971-től. Az itt szerzett oktatási tapasztalatok felhasználása alapján 1975-től Jövő kutatás címen került be az oktatásba a jövő kutatás már kötelező tárgyként a tanárképzésben és alternatív tárgyként az általános kari közgazdász képzés szakjain.

Az MKKE más műhelyei is honosították a jövő kutatást a saját szakterületükön belül az 1970-es évektől. *Korán Imre* a Külkereskedelem Gazdaságtana Tanszéken dolgozta ki a Gazdasági prognosztika tantárgy tananyagát és oktatta a külkereskedelmi szak hallgatóinak. *Besenyi Lajos* a Statisztika Tanszéken dolgozta ki és oktatta az Üzleti prognosztika és kvantitatív előrejelzési módszerek c. tantárgyat.

1972-ben másik két budapesti egyetemen, a Budapesti Műszaki Egyetemen (BME) és a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen (SOTE) is megindult a jövő kutatás oktatása. A BME-n *Fodor Judit* vezetésével a Filozófia Tanszéken a filozófia oktatásának részeként speciális kollégium keretében választható kurzusként kezdődött meg az oktatás. A SOTE-n *Gidai Erzsébet* indított speciális kollégiumot jövő kutatásból szintén választható tárgyként a Társadalomtudományi Tanszéken.

Vidéken egy jövő kutatási műhely kezdte meg működését a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetemen (JPTE) nem sokkal a Közgazdaságtudományi Kar megalakulása után 1978-ban. *Sipos Béla* fejlesztette ki és oktatta, oktatja a Vállalati prognosztika tárgyat a közgazdász hallgatók számára.

Az indulás 10 éve azt mutatja, hogy a jövőkutatás sikeresen beilleszkedett az azt honosító egyetemek profiljába, és az ott folyó szakképzéshez kapcsolódóan új kutatási és ismeretterületet mutatott meg. A hazai jövőkutatás oktatása legerőteljesebben a közgazdászképzéshez kapcsolódott, és azt gazdagítva vált annak részévé. Az MKKE Népgazdaság Tervezése Tanszéken Kovács Géza vezetésével kialakult a jövőkutatás általános elméleti és módszertani kérdéseivel, valamint makrogazdasági előrejelzésekkel és nagy távlatú komplex jövőképekkel foglalkozó jövőkutatási csoport (*Nováky Erzsébet, Matoritz Anna, Korompai Attila, Hideg Éva, Némethi Gábor*). Az MKKE-n a Statisztikai Tanszéken létrejött üzleti prognosztikai csoport (*Besenyei Lajos, Szarvas Beatrix, Róth Józsefné, Kovács Károly*) a rövidebb távú és a kvantitatív módszerekkel készülő üzleti előrejelzésekre specializálódott. E két csoport jelentette a jövőkutatás szervezeti bázisát az MKKE-n, hangsúlyozva azt, hogy a Kovács Géza vezette csoport játszott domináló szerepet a jövőkutatás oktatásának bevezetésében. A jövőkutatás oktatása mind az MKKE-n, mind a JPTE-n hozzájárult a távlatos személelmód formálásához, az elemzési és a tervezési módszertani alapok bővítéséhez, valamint a vállalati szakemberek prognosztikai tevékenységének kifejlesztéséhez. A BME-n a jövőformálás filozófiájának megismertetésével színesítette a jövőkutatás a mérnökképzést. A SOTE-n a politikai gazdaságtanból kinövő jövőkutatás a hazai egészségügyi előrejelzéseket megértő és készíteni is tudó ismeretekkel gazdagította az orvosképzést. *Az egyetemi képzési profilba történő sikeres illeszkedéssel a jövőkutatás megnyerte mind az egyetemi vezetést, mind pedig a hallgatókat.* A témakör többé nem tűnt idegen testnek ezen a négy egyetemen.

1.2. A terjeszkedés évei

Az 1980-as évek eleje és közepe nem hozott lényeges változást a jövőkutatás oktatásában. Ami változás történt, az mind a személyek változásával kapcsolódott össze. Ezek közül megemlítenéd Fodor Judit tragikus halála, aki után a BME-n a jövőkutatás oktatását *Gábor Éva* és *Tóth Attiláné* folytatták, illetve vették át a jövőkutatás oktatásának szervezését. Ők a gyakorlati jövőformálás kérdéseit állították előtérbe és kibővítették az oktatandó kérdésköröket a világmodellek kérdésköreivel. *Gidai Erzsébet* SOTE-ről történő távozásával 1986-tól lényegében megszűnt a jövőkutatás speciális kollégiuma. Az egészségügyi állapot mint jövőpotenciál és az egészségügyi előrejelzések kérdéskör azonban nem tűnt el az orvosképzésből, mert a *Kopp Mária* vezette SOTE Magatartástudományi és

Társadalomorvostani Intézetében mind a kutatás, mind az oktatás tárgyává vált, bár nem önálló jövőkutatási kurzus formájában.

A változások a rendszerváltással gyorsultak fel a jövőkutatás oktatásának terjedésében. A rendszerváltás körüli években jelent meg újabb vidéki egyetemeken – a Miskolci Egyetemen (ME), a Nyugat-magyarországi Egyetemen (NYME) és a Szent István Egyetemen (SZIE) – a jövőkutatás témaköreinek oktatása. Az ME Gazdálkodástudományi Karán 1987-ben a Vállalati prognosztika tárgy oktatása kezdődött meg Nováky Erzsébet közreműködésével, majd ahhoz kapcsolódóan Czabán János Szervezetprognosztikát oktatott a vállalati gazdaságtan keretében. A Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemről időközben az ME-re került Besenyei Lajos az Üzleti prognosztika témakör oktatását honosította meg az ME-n. 1999-től oktatja, illetve szervezi az Üzleti prognosztika és a Világmodellek című tantárgyak oktatását, amelyek az Üzleti Statisztikai és Előrejelzési Intézeti Tanszék oktatási programjába illeszkednek. Hoós János a Konjunktúrakutatás oktatásával szélesítette a jövőkutatási témakörök oktatását. Az NYME Közgazdaságtudományi Karán 1996-ban kezdődött el a jövőkutatás oktatása. A Kart szervező Gidai Erzsébet dékán két féléves Jövőkutatás szaktárgy oktatását tette kötelezővé a közgazdász hallgatók számára, majd Marketing és prognosztika néven új szaktárgy kialakítására is sor került a felsőbb évfolyamos hallgatók számára. Az SZIE-n 1996-tól folyik a jövőkutatási módszerek oktatása Pitlik László vezetésével. A mesterséges intelligencia alapú prognosztikai módszerek fejlesztése és tanítása a Gazdasági informatika tantárgy részeként valósul meg.

Ebben az időszakban az időközben nevet változtató MKKE-n – az MKKE-ből Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem (BKE) lett – is jelentősen bővült a jövőkutatás témaköreinek oktatása. A BKE-n 1992-ben önálló Jövőkutatás Tanszék jött létre Nováky Erzsébet vezetésével. Az önálló tanszéki létet az tette lehetővé, hogy a jövőkutatás tantárgyai a BKE oktatásának teljes vertikumában meg tudtak jelenni. Jövőkutatás témájú proszemináriumok indultak, a Jövőkutatás tantárgy választható törzstárggyá vált, a tanár másodszakos hallgatók Oktatás és jövő címen, a szociálpolitika szakirány hallgatói Társadalmi előrejelzések címen, a környezeti menedzsment szakirány hallgatói pedig Környezeti rendszerek címen tanultak új kötelező tárgyként alkalmazott jövőkutatást. Emellett *Jövőkutatás, előrejelzés címen mellékszakirány* is indult a nappali képzésben részt vevő hallgatók számára, míg a posztgraduális képzésben a Gazdasági előrejelzés, a Társadalmi előrejelzés, valamint a Konjunktúrakutatás jövőkutatási tárgyak közül

választhattak a hallgatók. Ezen kívül több szakon választható, speciális jövőkutatási kérdésekkel foglalkozó tárgyakat is meghirdetett a Tanszék a nappali képzésben részt vevők számára. Ezek közül a legnépszerűbbek voltak a Társadalmi-gazdasági előrejelzések, az Oktatás és jövő, valamint a Konjunktúrakutatás tárgyak. Ezeknek a tárgyaknak az oktatása *Hideg Éva, Nováky Erzsébet és Hoós János* nevéhez fűződött.

Az ezredforduló évei is a terjeszkedés további lehetőségeit biztosították a jövőkutatás oktatása számára. Azzal, hogy a BKE 2004-ben ismét nevet váltva Budapesti Corvinus Egyetem (BCE) lett, továbbá a Jövőkutatás Tanszék átkerült a Gazdálkodástudományi Karba és a Környezetgazdaságtani Intézet tanszékévé vált 2000-től, tovább fokozódott a jövőkutatás expanziója. Annak ellenére, hogy már nem növekedett lényegesen a tantárgykínálat, a hallgatók tömegesen – százas nagyságrendben – választották tantárgyainkat. Minden évben 4-8 hallgató írt TDK dolgozatot, így a jövőkutatás önálló egyetemi TDK szekcióvá vált a BCE-n. 1991-ben *Nováky Erzsébet* Pro Scientia aranyérmet kapott *Kalocsai Péter* tudományos témavezetéséért az OTDT-től. Több hallgatónk is helyezéseket nyert a kétévente megrendezett OTDK versenyeken. *Alács Péter* 2001-ben ért el I. helyezést, *Racsó Norbert* 2005-ben lett III. helyezett, valamint *Fang Xin és Neszveda Gábor* 2011-ben értek el II. helyezést, illetve *Neszveda Gábor* egy másik, jövőkutatás témájú dolgozatával különdíjat nyert szintén 2011-ben. Konzulensük *Hideg Éva* volt.

A posztgraduális képzésben a gazdasági és a társadalmi előrejelzések témaköröket rendszeresen választották a mérnök- és a jogász-közgazdász hallgatók szakdolgozati témájukká. *Besenyei Lajos* több mint másfél évtizeden keresztül sikeresen oktatta az Üzleti prognosztika című szaktárgyat a Vállalati menedzsment szak keretében a Közgazdasági Továbbképző Intézet szakközgazdász képzésének keretében.

Az időközben Budapesti Műszaki és Gazdasági Egyetemmé (BMGE) váló BME-n az Innovációmenedzsment és Technikatörténet Tanszék tantárgyainak részévé vált az Előrejelzések, jövőképek tantárgy oktatása 2000 és 2007 között. *Tóth Attiláné* 2000 és 2006. között az NYME-n is oktatta ezt a tantárgyat mind a graduális, mind pedig a posztgraduális képzés keretében az időközben megszűnt jövőkutatási tárgyak helyett. A BMGE építészképzésében az Építészet és urbanisztika tantárgy keretében *Vidor Ferenc* oktat jövőkutatást 2004 óta. *Kiss Endre* Globalizáció című tantárgyát a filozófia és a jövőkutatás

sajátos ötvözeteként alakította ki, és azt sikeresen oktatja a 2000-es évek közepe óta több hazai felsőfokú intézményben (pl. ELTE, NYME, BCE, Kodolányi János Főiskola (KJF)).

A terjeszkedés éveinek fontosabb történései azt mutatják, hogy *a jövő kutatás jól élt a hazai felsőoktatás tömegessé válásával létrejött új feltételekkel*. Annak során a régi jövőkutatási központok többsége megerősödött, és bővíteni is tudta kínálati profilját, igazodva az intézményi reformokhoz. Különösen figyelemre méltó, hogy további vidéki egyetemeken kezdődött meg a jövőkutatás oktatása. *Az 1992-ben a BKE-n létrejött önálló Jövőkutatás Tanszék a BCE-n is megmaradt, és nemcsak a közgazdász képzéshez nyújt speciális jövőkutatási tárgyakat, hanem az egyetlen olyan hazai intézményesített oktatási centrummá is vált, amely a jövőkutatást mint tudományt egyetemi szinten és a maga sokoldalúságában képes oktatni.*

Az ezredforduló körül megnőtt a fiatalok érdeklődése a jövő iránt. Budapesti és vidéki egyetemeinken örömdetesesen megemelkedett azok száma, akik jövőkutatási ismereteket kívántak elsajátítani, valamint fejleszteni kívánták a jövőhöz való pozitív viszonyukat és felelősségüket a jövőért. A BCE-n pl. a 2006/2007. tanévben az ilyen ismereteket hallgató fiatalok száma meghaladta az ezer főt. A fiatalok definíciószerűen elfogadták a több jövő lehetőségét, és hangsúlyosan kifejezték igényüket a hazai jövő formálására.

1.3. Részvétel a bolognai folyamatban

A hazai felsőoktatás bekapcsolódása a bolognai folyamatba a jövőkutatás oktatásának átszervezését is megkövetelte. Egyrészt *igazodni kellett a BSc és az MSc szinteket megkülönböztető képzési rendszerhez*, másrészt *a jövőkutatást be kellett építeni a gyakorlatorientált szakképzésbe*. Mindez azzal járt, hogy jelentősen csökkent az oktatott jövőkutatás tantárgyak száma, továbbá alaposan megváltozott azok tartalma és oktatásuk mikéntje is.

A BCE Jövőkutatás Tanszéken is jelentősen csökkent a tantárgyak száma. A BSc képzésben egy Jövőkutatás választható tárgy keretében lehet ismerkedni a hallgatóknak a jövőkutatással. Az MSc szinten a hallgatók választható tárgyként tanulhatnak Jövőkutatást és Alternatív jövőképeket *Nováky Erzsébet* és *Hideg Éva* tantárgyai keretében. A bolognai folyamat speciális termékeként került kifejlesztésre a Társadalmi és gazdasági előrejelzés című

kötelező szaktárgy a Vállalkozásfejlesztés MSc szak keretében. Ez a tantárgy egy gyakorlatorientált és a szak képzési célját messzemenően kiszolgáló jövőkutatási tantárgy, amelyet *Hideg Éva* és *Nováky Erzsébet* fejlesztettek ki és oktatnak 2008 óta. 2013. szeptember óta már csak *Hideg Éva* oktatja és gondozza a tantárgyat. Ezen kívül néhány óra keretében van mód jövőkutatási módszerek oktatására a Regionális és Környezetgazdaságtan MSc szakon a Területi és környezeti elemzési módszerek című kötelező tárgyon belül, amelyet *Nováky Erzsébet* oktat.

Mínt hogy az oktatandó hallgatók száma jelentősen megnőtt, ezért a félévközi hallgatói szemináriumi munka folyamatos fenntartása érdekében egyre több célra és folyamatosan felhasználásra kerül az Internet pl. az előadások vázlatainak hozzáférhetővé tétele, az *Internet* mint információforrás a szemináriumi feladatok megoldásához, interaktív modellek használata, és interaktív kapcsolattartási formák a hallgatói csoportok tagjai között a csoportos házi feladatok elkészítésekor formákban. A BCE-n a TÁMOP-4.2.1/B-09/KMR-2010-0005 projekt keretében a közép-magyarországi KKV-k jövőjével kapcsolatos kutatás honlapja – a <http://futuresme.uni-corvinus.hu/> – oktatási célokat is szolgál. A honlap webmestere *Alács Péter*.

A BMGE-n 2008 óta Tanulmányok és érdekességek című egy féléves BSc választható tantárgy keretében lehet csak jövőkutatással foglalkozni. A tantárgyat *Galántai Zoltán* oktatja a Pénzügyek Tanszék keretében. Ezzel szemben a Wekerle Sándor Üzleti Főiskolán *Tóth Attiláné* 2008 óta oktat választható Jövőkutatás tantárgyat BSc-s hallgatóknak. *Koncz Gábor* más tantárgyak keretében tanít néhány óra jövőkutatást és kulturális előrejelzést az Edutus Főiskolán és jogelődei a kulturális menedzsment szakirányú továbbképzés keretében már 10 éve, továbbá a Sárospataki Teológiai Akadémia SRTA református közösség-szervező BA szakon belül 4 éve.

A bolognai folyamat egyrészt jelentősen karcsúsította a jövőkutatás oktatását, másrészt a Vállalkozásfejlesztés MSc szak kötelező tárgyaként futó Társadalmi és gazdasági előrejelzés tantárgy oktatásával azt jelentősen ki is terjesztette. Egyrészt úgy, hogy a BCE-n egyre népszerűbbé válik a szak, másrészt úgy, hogy egyre több egyetem és főiskola (pl. ME, DE, NYME, OE, ÁVF, KJF, KRF) akkreditáltatja ezt a szakot, és így tanítania is kell ezt a tantárgyat. A bolognai folyamat mérlege pozitív abból a szempontból, hogy a *BCE Jövőkutatás Tanszéke az új körülmények között megőrizte vezető szerepét a jövőkutatás hazai*

oktatásában országos szinten is. Negatívumot abban láthatunk, hogy 45 év alatt a hazai jövőkutatás művelése még mindig nem vált önálló szakmává, és a jövőkutató szakemberképzést még nem sikerült intézményesített formában megvalósítani.

A jövőkutatás oktatásának egyre inkább szerves részévé válik a hétköznapi ember megszólítása és bekapcsolása valamilyen érdekes jövőkutatási téma megvitatásába. Ezt olyan közművelési tevékenységnek is felfoghatjuk, amelynek keretében a hétköznapi ember számára is vonzóvá, érdekessé tehetnénk a jövőkutatást. Ennek egyik új megjelenési formáját képviseli Galántai Zoltán a Jövőobszervatórium című honlapjával – a honlap elérhetősége: <http://jovokutas.blogspot.hu/>, –, és az ahhoz kapcsolódó élő, Jövőkutató Szimpózium című tematikus rendezvényeivel, amelynek egyes anyagai a YouTube-ra is feltöltésre kerültek. Ezt a kezdeményezést célszerű lenne más témakörökkel tovább folytatni, főként fiatal jövőkutatók tevékenységeként, hiszen ők tudják könnyen és vonzóan megszólítani és aktivitásra bírni a fiatal korosztályokat az Interneten.

2. Jelenlét a hazai PhD és a nemzetközi képzésben

A hazai felsőoktatásban önálló képzési formaként létrejött *PhD képzésben is helyet kapott a jövőkutatás oktatása*. Ennek két formája alakult ki. Az egyik forma valamilyen doktori iskola önálló tantárgyává válás, a másik pedig az önálló PhD képzés létrejötte jövőkutatásból.

Az első forma keretében az ME-n a Vállalkozáselmélet és Gyakorlat Doktori Iskolában 1994 óta oktatják Besenyei Lajos vezetésével az Üzleti prognosztika és a Világmodellek tantárgyakat. A JPTE-n, majd pedig a Pécsi Tudományegyetemen (PTE-n) a Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori iskola keretében 1996-tól Sipos Béla és Nováky Erzsébet oktatják a jövőkutatást. A BME Szakképzés-Pedagógiai Doktori Iskolában 1995 és 2003 között Hideg Éva és Nováky Erzsébet választható tárgyként oktatták a jövőkutatást.

A másik forma – önálló PhD képzés jövőkutatásból – a BCE-n a Gazdaságinformatikai Doktori iskola keretében jött létre 2009-től, ahol a *Jövőkutatás az Iskola egyik önálló alprogramja*. Az alprogram vezetője Nováky Erzsébet. Az oktatásban nemcsak a BCE-n dolgozó jövőkutatók vesznek részt, hanem más, neves hazai jövőkutatók is.

A jövő kutatás hazai oktatásának *nemzetközi dimenziója* az ezredforduló éveiben erősödött meg. Ennek előzményeként feltétlenül meg kell említeni *Vidor Ferenc* urbanisztikához kapcsolódó külföldi prognosztika oktatását. *Vidor Ferenc* 1965 és 1968 között a *Techniques in Urban Planning* és az *Introduction to City Planning* tantárgyak keretében az ankarai *Middle East University* urbanisztikai tagozatán oktatott prognosztikus gondolkodást, majd pedig 1974 és 1976 között a *Bagdadi Egyetem Centre of Urban and Regional Planning* intézetének ENSZ igazgatójaként.

A *BKE*, majd pedig a *BCE Jövő kutatás Tanszéke* a *WFSF* (*World Futures Studies Federation*) *UNESCO* támogatással nyári iskoláját szervezte 4 alkalommal 1999 és 2005 között. A *WFSF* budapesti nyári egyetemének megrendezését a dubrovniki, majd a máltai nyári egyetemek továbbviteleként vállalta el a Tanszék. A fiatalok jövőhöz való viszonya (*The Youth for a Less Selfish Future*) témakörben rendezett kurzusok, az ún. *Budapest Futures Course-ok* (programigazgató: *Nováky Erzsébet*, programkoordinátor: *Gáspár Tamás*), négy, egymásra épülő tematika szerint az alábbi témakörökkel foglalkoztak: *Future orientation of youth*, *Changing Values – Forming New Societies*, *Action for the Future*, *Futures Generation for Future Generations*. A posztgraduális szintű kurzusok külföldi hallgatók részvételével (kb. 50 fő/év) folytak, ahol az előadók is a nemzetközi jövő kutatás ismert szakértői voltak. Mind a hallgatók, mind az oktatók között mindig voltak magyar résztvevők is. A rendezvény sikere jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a Tanszék nemzetközileg is elismert oktatási műhellyé vált.

Ennek is köszönhetően a tanszék fiatal demonstrátorai és PhD hallgatói szintén eredményesen vettek részt a *How can we explore the futures?* és a *Futures Methods* című nemzetközi távoktatási kurzusokon, amelyeket a *Turkui Egyetem Finland Futures Research Centre (FFRC)* szokott szervezni 2005-től. A kurzus elvégzése után már helyi oktatóként vesznek részt a fiatal jövő kutatóink a kurzusok munkájában. 2008 óta jövő kutatást tanuló hallgatóink eredményesen vesznek részt az *Association of Professional Futurists (APF)* által évenként szervezett nemzetközi tanulmányi versenyeken, ahol hosszabb lélegzetű angol nyelvű dolgozataikkal pályázhatnak. 2008-ban *Kristóf Tamás* nyert 1. helyezést, 2009-ben pedig *Veigl Helga* 2. helyezést. Mindkettőjük konzulense *Nováky Erzsébet* volt. 2010-ben *Neszveda Gábor* és *Fang Xin* nyertek 2. helyezést, akiknek konzulense *Hideg Éva* volt. 2011-ben *Póth Attila*, *Török Tamás* és *Drobinoha Ádám* 1., *Bartha Dániel*, *Csernyi Balázs* és *Szabari Noémi* pedig 2. helyet szereztek. Mindkét csapat konzulense *Veigl Helga* volt. 2013-ban *Athanasopoulou Christina*, *Juhász Adrienn* és *Monda Eszter* szereztek meg a 2. helyet.

Konzulensük *Hanna-Kaisa Aalto* és *Nováky Erzsébet* volt. 2014-ben *Gáyer Nóra*, *Gombás Gábor*, *Csíkvári Máté* és *Szarka Ede* nyertek alternatív díjat a media kategóriában. Az ő konzulensük *Nováky Erzsébet* és *Monda Eszter* volt.

2006 óta a BCE CEMS (Community of European Management Schools) keretében angol nyelvű kurzust is vezetünk *Business Futures Studies* címen. A kurzust *Gáspár Tamás* indította el, jelenleg *Tyukodi Gergely* vezeti.

Örvendetes tényként említjük meg, hogy az ezredforduló után *mind több angol nyelvű publikációnkat használják fel* a világ több és neves, jövőkutatási képzéssel is foglalkozó felsőoktatási intézményeiben – pl. *Hustoni*, *Hawaii*, *Turkui*, *Wellingtoni Egyetemeken* – *kötelező jövőkutatási tananyagként, illetve hivatkoznak azokra külföldi, jövőkutatás tárgyú PhD disszertációkban.*

A hazai jövőkutatás oktatása a PhD és a nemzetközi képzésben történő részvétellel vált teljessé a 2000-es évek első évtizedében. Ez a teljessé válás azonban éppen akkor történt, amikor a gazdasági válság elérte hazánkat és a gazdasági megszorítások a hazai felsőoktatást. A PhD és a nemzetközi képzésben részt vevő jövőkutatást oktatók száma jelentősen lecsökkent. Azokban a felsőoktatási intézményekben, ahol nem szűnt meg a jövőkutatás oktatása, ott is megrekedt a jövőkutatást oktatók fiatalítása. E kedvezőtlen folyamatok betetőzésének tekinthetjük azt, hogy a BCE-n megszűnt az önálló jövőkutatás tanszék és társult a gazdaságföldrajz tanszékkel. *2012 szeptembere óta a két kis tanszék együtt alkotja a Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszéket.* E folyamatot nem a jövőkutatók kutatói és oktatói teljesítményének csökkenése, hanem a BCE-n a tanszékeket sújtó létszámcsökkentés, illetve a felszabadult státuszok betöltésének tilalma előzte meg. Jelenleg a jövőkutatói oktatói személyi állomány elöregedése és két főre csökkenése nagyon megnehezíti a sokirányú oktatási feladatok ellátását és a szükséges fejlesztések megvalósítását.

3. A hazai jövőkutatás oktatásának sajátosságai

A történeti áttekintésből több lényeges megállapítást fogalmazhatunk meg a hazai jövőkutatás oktatására vonatkozóan.

Az első és legfontosabb állítás az, hogy *a hazai jövőkutatás oktatásának kezdetei egybeesnek a világ más térségeiben is ekkor meginduló egyetemi szintű jövőkutatás oktatással.* Az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején kezdődött meg a jövőkutatás oktatása pl. a tajvani Tamkang University-n, az USA-ban a Hawaii University-n és Finnországban a Turku School of Economics-on. Mindenütt jellemző volt az, ahogy Magyarországon is, hogy a jövőkutatás oktatását kutatómunka alapozta és alapozza meg. Az egyetlen lényeges különbség az volt, hogy míg nálunk az oktatás intézményesülése jóval később valósult meg, addig a nyugati világ egyetemén a témakör oktatásának elkezdése együtt járt az oktatás intézményesülésével, vagyis jövőkutatás tanszékek, centrumok, intézetek létrejöttével. *Magyarországon nagyon lassan haladt előre a tudományterület egyetemi intézményesülése,* miközben több egyetemen egy-egy tantárgy erejéig meggyökeresedett a jövőkutatás oktatása. *Hazai viszonylatban a jövőkutatás oktatásának önálló tanszéke csak a BKE-n jött létre, és több mint 20 évre az oktatás megkezdése után.* A lassú elfogadásnak és intézményesülésnek hazai viszonylatban egy ideológiai oka is volt. A szocialista tervgazdálkodás filozófiája eleve feleslegesnek tekintette a jövőkutatást, hiszen a tervezéssel jobban és hatékonyabban lehet formálni a jövőt.

A hazai jövőkutatás oktatása *legerőteljesebben a közgazdászok képzésében tudott meggyökeresedni.* Ez a világ más térségeiben nem vált ilyen erős jellemzőjévé a jövőkutatás oktatásának. Talán ennek tudható be az, hogy a jövőkutató szakma hamarabb tudott önállósulni és alakult ki MSc szintű szakképzése pl. a Huston University-n, vagy a Turku School of Economics-on.

A különböző egyetemeken kialakult jövőkutatás tantárgyak tematikája nagymértékben diverzifikálódott, igazodva a befogadó egyetem igényeihez. A BCE-n és elődein, az ME-n, a JPTE-n, majd a PTE-n, a NYME-n a közgazdászok képzéséhez kapcsolódott az oktatás, míg a BME-n, majd a BMGE-n a technika, a technológia jövőformáló szerepében lehetett és lehet elmélyülni.

A közgazdász és a műszaki szaktanárok képzésében fontos tényezővé vált a jövőkutatás oktatása a tanárok távlatos szemléletének és jövőformáló nevelőmunkájának elősegítése érdekében jó 40 éven keresztül. *Sajnos, a jelenlegi tanárképzésben már nincs helye a jövőkutatásnak azokon a területeken sem, ahol korábban volt ilyen képzés.* A mellőzés okai ismeretlenek a jövőkutatók előtt.

A jövő kutatás oktatásának első időszakában inkább a jövő kutatás definiálása, elhelyezése a tudományok rendszerében, valamint elméleti-módszertani kérdései és módszerei voltak fontosak az oktatás számára is. Később, a felfutás és az oktatás tömegessé válásának éveiben már az egyes előrejelzések, foresightok/előrelátások megismertetése vált tananyaggá a hallgatók szakképzési profiljához igazodóan. A „*felhasználni és csinálni tudni elv*” csak a bolognai folyamattal vált képzési céllá a jövő kutatás tárgyak oktatásában. Annak következtében az utóbbi években erőteljesen megnőtt a hallgatók órai aktivitása, megerősödött a foglalkozások interaktív jellege. Egyre fokozódik az Internet szerepe az oktatásban és a hallgatókkal történő kapcsolattartásban is.

Az Európai Unióba történő belépéssel fontos *gyakorlati szakterületté vált a tervezés és a foresight/előretekintés. Erre az új igényre a felsőoktatás egyáltalán nem reagált*: sem BSc, sem MSc szak nem jött létre az ilyen szakemberszükséglet kielégítésére. A jövőkutatók a BCE-n szorgalmazták az elemző és előrejelző MSc, vagy az önálló előrejelző MSc szak indítását, de nem találtak egyetlen belüli partnerekre és támogatókra arra hivatkozva, hogy nem lenne elegendő érdeklődő hallgató a szak indításához.

A hazai jövő kutatás oktatását végig kísérte a *tananyagellátásról történő gondoskodás*. A tananyagok, tanulmányi segédletek, jegyzetek és szakkönyvek mindig igazodtak az egyes oktatási intézmények jövő kutatás oktatási céljaihoz és tematikáihoz. Az alábbi lista időrendben jól szemlélteti az oktatási anyagok sokszínűségét és széles választékát. A legfontosabb és az oktatásban gyakran használt olvasókönyvek, szöveggyűjtemények, tankönyvek és szakkönyvek az alábbiak:

Kovács Géza (1970): A nagy távlatok és a tervezés. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Futuroológia olvasókönyv. I-IV. k. (1971): MKKE, Futuroológia Kutatócsoport, Budapest.

Besenyei Lajos (1975): A gazdasági folyamatok előrejelzésének (prognosztizálásának) statisztikai módszerei. Tankönyvkiadó, Budapest.

Hideg Éva – Korompai Attila – Kovács Géza – Nováky Erzsébet (Korompai A. szerk.) (1976): Jövő kutatás. Ybl Miklós Építőipar Műszaki Főiskola, Budapest.

Nováky Erzsébet (1976): Jövőkutatási metodikák. Tankönyvkiadó, Budapest.

Besenyei Lajos – Gidai Erzsébet – Nováky Erzsébet (1977): Jövőkutatás, előrejelzés a gyakorlatban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Korán Imre (1978): Gazdasági prognosztika. Tankönyvkiadó, Budapest.

Sipos Béla (1981): Iparvállalati prognosztika. KG-INFORMATIK, Pécs.

Besenyei Lajos – Gidai Erzsébet – Nováky Erzsébet (1982): Előrejelzés – megbízhatóság – valóság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Hideg Éva – Kovács Géza – Korompai Attila – Nováky Erzsébet (Nováky E. szerk.) (1992 és 1996, 2006): Jövőkutatás. BKE, majd Aula Kiadó, Budapest.

Czabán János – Nováky Erzsébet (1993): Vállalati prognosztika. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.

Hoós János (1996): Konjunktúrakutatás. BKE, Budapest.

Besenyei Lajos (1999): Üzleti prognosztika. ME, Miskolc.

Gidai Erzsébet – Tóth Attiláné (2001): Bevezetés a jövőkutatás elméleti és módszertani kérdéseibe. Arisztotelész Stúdium Bt.

The Youth for a Less Selfish Future (Summer Course of the World Futures Studies Federation). Papers of the I. Budapest Futures Course (Nováky, E. – Kristóf, T. eds.) (2000): Department of Futures Studies, BUESPA, Budapest.

The Youth for a Less Selfish Future (Summer Course of the World Futures Studies Federation). Changing Values – Forming New Societies. Budapest Futures Course 2001. (Nováky, E. – Gáspár, T. – Tyukodi, G. eds.) (2002): Futures Studies Centre BUESPA, Budapest.

The Youth for a Less Selfish Future (Summer Course of the World Futures Studies Federation). Actions for the Future. Budapest Futures Course 2003 (Nováky, E. – Fridrik, Sz. – Szél, B. eds.) (2004): Futures Studies Centre BUESPA, Budapest.

Kiss Endre (2005): Magyarország és a globalizáció. Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár.

Hideg Éva (2012): Jövőkutatási paradigmák. Aula Kiadó, Budapest.

Hideg Éva – Nováky Erzsébet – Alács Péter – Veigl Helga (Hideg É. – Nováky E. szerk.) (2012): Jövőkutatás – interaktívan. Aula Kiadó, Budapest.

Bartha Zoltán – Sáfrányné Gubik Andrea – Tóthné Szita Klára (2013): Intézményi megoldások, fejlődési modellek. GNR Szolgáltató és Kereskedelmi Bt. Miskolc.

Jövőtanulmányok sorozat (Hideg É. sorozatszerk.). BCE Jövőkutatás Tanszék, 1996-tól.

Jövőelméletek sorozat (Hideg É. sorozatszerk.). BCE Jövőkutatás Tanszék, 1998-tól.

Az utolsónak említett *Jövőtanulmányok* és *Jövőelméletek* olyan füzet sorozatok, amelyek a hazai jövőkutatási esettanulmányokat ismertetik, illetve a jövőkutatás újabb és újabb elméleti és módszertani kérdéseit mutatják be. A sorozatok füzeteit *Hideg Éva* szerkeszti, és azok 1996-tól, illetve 1998-tól folyamatosan jelennek meg a BCE Jövőkutatás Tanszék gondozásában. A Jövőtanulmányokból eddig 26, a Jövőelméletekből pedig 19 füzet jelent meg. A füzetek készítésébe a hazai jövőkutatók széles köre kapcsolódik be, így biztosítva azt, hogy a tudományterület aktuális tudományos és gyakorlati kérdéseivel, valamint új eredményeivel történő foglalkozás mellett minden felsőoktatási intézmény felhasználhassa a füzeteket oktatási céllal is.

A jövőkutatás oktatásának története azt is mutatja, hogy a jövőkutatás nemcsak megjelent, majd továbbterjedt a hazai felsőoktatásban, illetve megszűnt néhány felsőoktatási intézményben, hanem azt is, hogy *a háromszintű képzési rendszerben másként kell tanítani és másként lehet új tantárgyként bevezetni a jövőkutatást*. Ebben a képzési rendszerben van

lehetőség arra, hogy más szakképzés részeként történjen meg a jövőkutatás oktatása, de arra is, hogy önálló jövőkutató szakemberképzés is legyen, illetve legyen képzett kutatói-oktatói utánpótlása a jövőkutatás terén folytatandó kutatásoknak és oktatásnak. Jelenleg a vállalkozásfejlesztés MSc szakba kötelező tárgyként beépült Társadalmi és gazdasági előjelzés szaktárgy képviseli a más szakképzésbe történő beépülést, a Gazdaságinformatikai Doktori Iskola Jövőkutatás alprogramja pedig a tudományos utánpótlás nevelését. Egyelőre hiányzik a gyakorlati jövőkutató szakemberképzés.

Örvendetes, hogy *az Internet használata megjelent a jövőkutatás iskolai és nem iskolai, közművelési oktatásában*. Mindkét területen bőven van feladat az internetes jelenlét bővítése és interaktívvá formálása terén.

4. Javaslat: A hazai jövőkutatás új oktatásmenedzselési feladatainak körvonalazása

A 2012-ben létrejött MTA Statisztikai és Jövőkutatási Tudományos Bizottság Jövőkutatási Albizottsága számára *új feladatot jelent a jövőkutatás hazai oktatásának és a jövőkutató szakemberek képzésének figyelemmel kísérése és e folyamatok befolyásolása*. Az erre létrejött Oktatási Munkabizottság az alábbi területeken végezhetne hasznos munkát.

Tekintettel arra, hogy a bolognai folyamattal és a gazdasági válsággal együtt új helyzet állt elő a jövőkutatás oktatásában, ezért *erősíteni kellene a közös fellépést a már megszerzett felsőoktatási pozíciók megőrzése, valamint további bővítése és megszilárdítása érdekében*. Azt gondolom, hogy ez utóbbi feladatokat nem lehet a már megszokott módon megoldani, vagyis úgy, hogy amint és ahol lehet, ott az egyes jövőkutatók új jövőkutatási tárgyakat vezessenek be. A jelenlegi rendszerben minden új szakot akkreditáltatni kell.

Új lehetőséget jelent *a más szak részeként és a szak képzési célját szolgáló jövőkutatás tárgyak lehetőségének feltárása és akkreditálásának erőteljes támogatása*. A vállalkozásfejlesztési szakon belüli jövőkutatási jelenlét tapasztalatai azonban azt is mutatják, hogy olyan felsőoktatási intézményekben is folyik a Társadalmi és a gazdasági előjelzés tárgy oktatása, ahol nincs jövőkutatáshoz értő oktató, illetve az oktató kutatás szintjén sem foglalkozik jövőkutatással. Az Albizottságnak és a Munkabizottságnak ezért a jelenlegi változó felsőoktatásban mindent meg kell tennie azért, hogy megőrződjék a hazai jövőkutatás színvonalas és hozzáértők általi oktatása. Ezt pl. úgy tehetné meg, hogy a jövőkutatási tárgyak

oktatásának feltételeként kötelezővé tenné a PhD fokozattal rendelkező oktatók, vagy majdani oktatók MTA köztestületi taggá válását a Bizottsághoz kapcsolódóan. Ennek a feltételnek az akkreditációs folyamatban is érvényt kellene szerezni.

Szintén albizottsági feladat lehetne annak szorgalmazása, hogy az oktatás és a szakképzés lehetséges jövőjével foglalkozó jövőkutatás oktatása ismét kerüljön be a tananyagba a *tanárképzés* folyó reformja során.

Bár elindult a PhD képzés a Gazdaságinformatikai Doktori Iskola Jövőkutatás alprogramjában, azzal mégsem lehetünk elégedettek. Egyrészt kevés hazai hallgató választja ezt az alprogramot, másrészt az oktatás egyelőre csak magyar nyelvű. Úgy gondolom, hogy *az Albizottság tagjainak jobban részt kellene venniük mind a képzésben, mind a hallgatói bázis szélesítésében*. Ezen túlmenően a PhD kurzust külföldön is népszerűsíteni kellene, ha megoldható lenne a teljes körű angol nyelvű képzés.

A jövőkutatás felsőoktatási jelenlétéből a jövőkutató szakemberképzés még hiányzik. Azt gondolom, hogy *a jövőkutató MSc szak akkreditálása* nem lenne sikertelen vállalkozás akkor, ha minden albizottsági tag támogatná, és a felsőoktatásban dolgozó tagok részt vállalnának majd az oktatásból, és több felsőoktatási intézmény együttesen akkreditáltatná a szakot. A szak működtetése e-learning keretében is megoldható lenne.

Az Albizottság és a Munkabizottság ösztönözze *az Internet szélesebb körű használatának fejlesztését a jövőkutatás oktatásában, valamint interaktív honlapok oktatási és közművelési célú fejlesztését*, többek között a középiskolások aktivizálását, továbbá a tagtársakat, hogy minél többen vegyenek aktívan részt a tartalomszolgáltatásban. Ezzel a bizottságok jelentősen támogathatnák a jövőkutatás e-learning tananyagának kollektív fejlesztését, valamint az életen át tartó tanulás és művelődés elterjedését a jövőkutatás témaköreiben.

Az itt felvetett javaslataim utolsó pontja és egyben a javaslatok megvitatásának és továbbfejlesztésének javasolt fóruma az Albizottság Oktatási Munkabizottsága lehetne. Az Oktatási Munkabizottság keretében kellene fórumot teremteni a jövőkutatás oktatási kérdéseinek folyamatos megtárgyalására, stratégiai javaslatok kidolgozására a jövőkutatás felsőoktatási pozíciójára vonatkozóan. Az Albizottság és/vagy az Oktatási Munkabizottság

vezetője képviselné kifelé a kidolgozott és elfogadott álláspontokat és javaslatokat, valamint folytatná a tárgyalásokat.

Köszönetnyilvánítás

A szerző köszöni mindazoknak a bizottsági tagoknak a válaszait, akik a szerző jövőkutatás oktatása iránt érdeklődő kéréseire válaszoltak.

Felhasznált irodalom

Hideg Éva – Nováky Erzsébet (1997): A jövőkutatás helye a hazai felsőoktatásban. Magyar Felsőoktatás 7. évf. 4. és 5-6. 11-13. és 18-19. old.

Akikre tisztelettel emlékezünk – a jövőkutatás megalapítói, művelői

Bevezetés

A hatvanas évek végén látható jelei voltak a mindenáron való gazdasági növekedés kedvezőtlen hatásainak, és számos olyan globális probléma – túlnépesedés, környezetszennyezés, a világ régiói közötti egyenlőtlenségek növekedése, a nem megújuló erőforrások kimerülése stb. – merült fel, amely megkérdőjelezte a korábbi növekedési ütem fenntarthatóságát. Ezzel összefüggésben fokozódott a jövő megismerésének igénye, és egyre többen kezdtek el foglalkozni az emberiséget fenyegető globális problémák feltárásával, leírásával és azzal, hogy minél szélesebb réteg figyelmét felhívják ezekre a problémákra. Ebben élen járt a 10 ország 30 tudósa részvételével 1964 áprilisában létrehozott Római Klub, melynek célja az volt, hogy megvitassák a nemzetközi problémákban jellemző rövidtávú gondolkodás veszélyeit, különös tekintettel a korlátlan nyersanyagfogyasztásra és a világ részeinek egyre fokozódó kölcsönös függőségére (*The Story of the Club of Rome*).

A jövőkutatás hazai megjelenése, meghonosodása a hatvanas évek második felére tehető, gyakorlatilag az új gazdasági mechanizmus bevezetésével és megalakulásával egy időben. A tudományos igényű jövővel foglalkozás elsők között a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen (MKKE), a Budapesti Műszaki Egyetemen (BME), a Semmelweis Orvostudományi Egyetemen (SOTE), a Pécsi Tudományegyetemen (PTE), az MTA Tudományszervezési Csoportjában és az MTA Filozófiai Kutatóintézetében kezdődött meg (*Nováky, 2008*). A jövőkutatók eszmecseréje a Szervezési Vezetési Tudományos Társaság és az MTA Tudományszervezési Csoport Prognosztikai Kutatócsoportja védőhálója alatt vált lehetségessé, hiszen abban az időben meglehetősen eretnek gondolatnak számított a polgári, tőkés társadalomban divatos eszmék követése, netalán művelése. Ezek az eszmecserék

részben a nemzetközi irodalmak, jövőscenáriók kritikai értékelésével foglalkoztak, illetve a jövőkutatás mint diszciplína filozófiai, tudományetikai gyökereit vizsgálták – értelemszerűen a marxista filozófiai nézetek aspektusából –, másrészt a prognosztika módszertani megalapozására törekedtek. A hatvanas-hetvenes években megmutatkozó intenzív figyelem és a jövő megismerésére irányuló tudományos érdeklődés a különböző diszciplínákat művelő kutatók gyümölcsöző együttműködése kapcsán számos tudományos dolgozat és jövőkutatást megalapozó könyv látott napvilágot, ami az MTA által is elismert és befogadott tudományos bizottság megalapítását eredményezte. Ezzel együtt hazai, valamint nemzetközi konferenciák is megrendezésre kerültek (*Bóna – Gábor – Sárkány eds.*, 1983).

Ma már nehéz pontosan felidézni, kik voltak az első jövőkutatók, de tény, hogy egyszerre sokaknak megtetszett a jövőkutatás, viszont csak néhányan maradtak, akik hosszú ideig hivatásszerűen foglalkoztak/foglalkoznak a jövőkutatás tudományának fejlesztésével. Bóna Ervin bibliográfia összeállítása több mint ezer, jövőkutatáshoz kapcsolódó írást tartalmaz 1979-ig (*Bóna*, 1980). A 70-es évek dokumentált konferenciaköteteiben vagy a prognosztikában szereplő cikkek szerzői közül is csak kevesen váltak e tudományterület művelőivé. Mosoni Judit és Tolnai Márton visszaemlékezése alapján aktív jövőkutató volt: Bognár József, Bóna Ervin, Fodor Judit, Gábor Éva, Grolmusz Vince, Haraszthy Ágnes, Párizs György, Sárkány Pál, Szalai Sándor, ..., de a lista minden bizonnyal hiányos (*Gábor szerk.*, 1976). Ebben a tanulmányban a jövőkutatásban úttörő szerepet vállalt alapítókra és sajnos köztünk már jelen nem lévő kutatókra emlékezünk, akiknek a szellemisége reményeink szerint a jövő generációkra is jelentős hatást gyakorol és táptalajra talál. Így tisztelettel emlékezünk a jövőkutatás megalapítói és művelői közül:

- Szántó Lajosra (1928-1983)
- Schmidt Ádámra (1910-1998)
- Kádas Kálmánra (1908-1985)
- Korán Imrére (1904-1995)
- Kozma Ferencre (1931-2005)
- Kovács Gézára (1928-2009)
- Gidai Erzsébetre (1940-2008) és
- Tóth Lászlóra (1942-2004)³.

³ Tóth László nem szerepelt az előadásban, de mivel az MTA Jövőkutatói Bizottságban több cikluson keresztül meghatározó szerepe volt, az írásos anyagban az ő munkásságáról is készült egy rövid összefoglalás.

Munkásságuk rövid összefoglalását irodalmi forrásmunkák, könyvek, cikkek, életrajzi leírások, kutatótársak visszaemlékezései és nekrológok alapján adjuk közre.

Szántó Lajos (1928-1983)

Életrajzi adatairól keveset sikerült felderíteni. Eredetileg vegyészmérnökként diplomázott, és dolgozott Erdey-Grúz Tibor mellett, majd közgazdaságtanból szerzett kandidátusi fokozatot. Jövőkutatói tevékenysége az *MTA Tudományszervezési Csoport*hoz (TSzCs) kapcsolódik, ahol 1968-tól igazgatói posztot töltött be. Ez az intézmény a későbbi Kutatásszervezési Intézet (KSZI) jogelődje volt. Az akadémiára kerülésében jelentős szerepe volt Erdey-Grúz Tibornak és Erdei Ferencnek is (Róza, 1983). A jövőkutatás intézményi háttere éveken keresztül a TSzCs-ben működő *Prognosztikai Munkacsoport* volt, melynek vezetését látta el.⁴ Nagy szerepe volt abban, hogy a jövőkutatásnak, ill. az azzal Magyarországon elsőként foglalkozó kutatóknak (pl. Páris György, Kovács Géza, Schmidt Ádám, Grolmusz Vince, Gidai Erzsébet, később Nováky Erzsébet, Hideg Éva, Besenyei Lajos, Korán Imre, továbbá Barna György, Fóris Pál, Kiss Ernő, Bóna Ervin, Paczolay György, Haraszthy Ágnes, Boldizsár Harison, Böhm János, Mosoni Judit, Tolnai Márton) intézményi háttérrel biztosított. A Nádor utca 18. szám alatt működött intézetben igazi interdiszciplináris keretben folyt a munka: rendszerint itt tartották üléseiket a jövőkutatással foglalkozó egyetemi és akadémiai kutatók. Az intézet kiadványaként jelent meg 1976-ban a *Jövőkutatói Fogalomtár*⁵ (a Tudományszervezési Füzetek sorozatban, az Akadémiai Kiadónál), és ugyancsak az intézet kiadványa volt a *Prognosztika c. folyóirat*. Ez 1976-1988 között jelent meg, főszerkesztője Grolmusz Vince volt. A hazai kutatási eredmények mellett a nemzetközi jövőkutatói eredmények is a *Prognosztika* segítségével jutottak el az érdeklődőkhöz. A munka koordinálását a TSzCs-ben az első években Páris György és Csöndes Mária végezte, és a *Prognosztika c. folyóirat* szerkesztője is Csöndes Mária volt. A munkacsoport Szántó Lajos irányításával a *Jövőkutatói fogalomtár* mellett elkészítette a *Jövőkutatói módszertani útmutatót* (1973) is, amelyek e szakma megalapozó munkái voltak.

⁴ Az, hogy az MTA háttérintézménye helyet és lehetőséget adott a jövőkutatásnak, abban minden bizonnyal szerepe volt az MSZMP KB 1969. évi (06.26.) Tudománypolitikai irányelveinek „Az az érdekünk, hogy a társadalomkutatók számára ne legyenek tiltott és kényes kérdések és a párt, a társadalom számára bármely kérdést – amely valóban tudományos probléma – kidolgozhatják”. A gyakorlatban annak megválaszolása okoz nehézséget, hogy meddig fogadható el a problémák megközelítésének és a megoldások differenciálódásának folyamata.

⁵ A kötet szerkesztői Fodor Judit, Schmidt Ádám és Haraszthy Ágnes voltak.

Amikor Szalai Sándor akadémikus az UNITÁR (United Nations Institute for Training and Research) igazgatói posztját hátrahagyva hazatért, az ő irányításával egyre nagyobb súlyt fektetett az Akadémia a jövőkutatásra. Szalai tudományos tanácsadóként az MTA Elnökség Interdiszciplináris Probléma Bizottságát irányította. A Bizottság titkársága az Intézetben volt, titkára kezdetben Szántó Lajos, később Pethes György volt. Ebben a munkában Mosoni Judit és Tolnai Márton is közreműködött. Szalai Sándor és Szántó Lajos koordinálásával készült el az első nagyobb horderejű hazai prognózis „Tudományfejlődési prognózis a 2000. évig”, melyet az MTA elnöksége is megtárgyalt.⁶

Szántó Lajos az MTA keretében folyt prognosztikai munkáról az alábbiakat írta (*Szántó*, 1978): „Az Akadémia korán felismerte a tudományfejlődési prognózisok kidolgozásának fontosságát. Az MTA Elnökség 32/1969. sz. határozata előírta, hogy az MTA irányítása alá tartozó fontosabb tudományterületek hosszú távú fejlődési prognózisát a népgazdaság távlati terveivel összhangban ki kell dolgozni.”⁷

Az 1968-78. közötti munkát az alábbiak jellemezték:

- „A prognosztikát az Akadémia a jövőkutatás körébe tartozó olyan diszciplínának tekinti, amely a múltból kielemezhető fejlődési tendenciák, a jelenlegi adottságokra vonatkozó információk, a jövőben valószínűleg érvényesülő tényezők, összefüggések és hatásaik számításba vételével, a belőlük levonható törvényszerűségek feltárása alapján a jövő fejlődés előrejelzésével foglalkozik, és mint ilyen nélkülözhetetlen a társadalmi, gazdasági folyamatok formálásához.” (*Szántó*, 1978, 173. o.) Az akkori viszonyok között a prognosztikának a népgazdaság és a kutatás hosszú távú tervezését kellett elősegíteni. Ehhez számos fogalmi és módszertani kérdés tisztázására is szükség volt.

- Az Akadémián a tudományfejlődési prognózisok a tudományos testületekben (10 osztály és több mint 200 tudományos bizottság) és a kutatóhelyeken készültek. Folyamatos prognosztikai tevékenység a Világgazdasági Intézetben és a Közgazdaságtudományi Intézetben folyt. Elmélyült kutatásokat az 1970. évi szervezeti reform után lehetett folytatni, bár akadémiai rendezvényeken nem egyszer alábecsülték a prognosztikai munkát. 1970-73 között a prognózisok főként a tudományos osztályok kezdeményezésével készültek. 1973 után az akadémiai elvárások és a TPB elvárásai alapján készültek. Ezekről azonban összefoglaló forrásanyag nem készült.

⁶ Mosoni Fried Judit és Tolnai Márton visszaemlékezései alapján

⁷ MTA Elnöksége 32/1969.sz. határozatra hivatkozva írta Szántó 1978. 173.o.

- A tudományos rang és megbecsülés elismerése lett, amikor 1976-ban a IX. Osztályon (Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya) belül életre hívták a Jövőkutatási Bizottságot. Ez nyilvánvaló kifejeződése volt annak, hogy közel 10 év után a hazai tudományos közélet is elfogadta a jövőkutatást mint új tudományterületet.

- A TSZCS végigkísérte és be is kapcsolódott az akadémián folyó jövőkutatási tevékenységbe, illetve konkrét prognózisokat is kidolgozott. Ilyen prognózis volt a szilárdtest fizikai kutatások fejlődésének előrejelzése, vagy az 1971-85. évekre vonatkozó Országos Távlati Tudományos Kutatási Terv, illetve a TPB felkérésére készített 15-20 éves előrejelzés arra vonatkozóan, hogy mely tudományterületek szerepe, jelentősége fog megerősödni.

Szántó Lajos a már említett konferencia előadásában tömören össze is foglalta a jövőkutatási munkák addigi jellemzőit és konklúzióit (Szántó, 1978):

- szükség van tudománypolitikai prognózisok kidolgozására,
- a tudományterületi prognózis segíti a hosszú távú tervezőmunkát,
- jobban kell építeni a módszertani megfontolásokra, a komplex prognózisokra,
- várhatóan erősödik a jövőkutatási munkák szerepe.

A Szántó Lajos vezette Intézet aktív szerepet vállalt a II. és III. Jövőkutatási Konferencia szervezésében a Szervezési és Vezetési Tudományos Társasággal és az MTA Jövőkutatási Bizottságával együttműködve. *Szántó Lajos elvitathatatlan tevékenységet folytatott a hazai jövőkutatás műhelymunkájának megteremtésében és tudományos diszciplína rangjára emelésében.*

Szántó Lajos főbb, jövőkutatáshoz kapcsolódó művei:

- *Tudománypolitika és tudományszervezés Magyarországon* (társsz. Csöndes Mária – Vas-Zoltán Péter) (1971). Akadémiai Kiadó, Budapest.

- *A Magyar Tudományos Akadémia 150 éve adatokban 1825-1975* (társszerk. Szalai Sándor) (1975). Akadémiai Kiadó, Budapest.

- *A Magyar Tudományos Akadémia keretében folyó prognosztikai munka és néhány tapasztalata* (1978). In: *Komplex Jövőképek – Prognózisok és Tervek – Módszertani Kérdések II.* Magyar Jövőkutatási Konferencia 1978. október 3-5. Székesfehérvár II. kötet. Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, MTA Jövőkutatási Bizottsága, MTA Tudományszervezési Csoport, Budapest, 173-184. o.

- Rendszeresen megjelent jövőkutató témájú publikációja az MTA Könyvtár által gondozott *Tudományszervezési Tájékoztató* című folyóiratban (közkeletű nevén a „Zöld” újságban) is.

Schmidt Ádám (1910-1998)

A Pázmány Péter Tudományegyetemen szerzett 1933-ban jogi doktorátust, majd közgazdasági tanulmányokat folytatott a Bécsi Collegium Hugaricumban (1933-34). 1935-ben pénzügyi területen kezdte pályáját, és 1938-tól már a Pénzügyminisztériumban dolgozott. 1946-ban a Gazdasági Főtanács Titkárságán folytatta tevékenységét, és részt vett a stabilizáció előkészítésében és a költségvetési reform kidolgozásában. 1949-től 1956-ig az Országos Tervhivatalban dolgozott, majd az MTA Közgazdasági Intézetébe került. A közgazdaságtudományi kandidátusi fokozatát 1965-ben szerezte meg, és az akadémiai doktori címet 1977-ben nyerte el. 1966-67-ben Ghánában a Tervhivatal, illetve a Gazdasági Minisztérium tanácsadója volt. Gazdag közéleti tevékenységet folytatott.

„Gazdasági reformbizottság titkárságvezetőjeként (1957) szorosán együttműködött a Statisztikai Hivatallal, illetve Péter György akkori elnökkel, aki jelentős szerepet játszott abban, hogy munkássága során makacs következetességgel figyeljen mindig a tényekre. Kritikával és fenntartásokkal ugyan, de későbbi tevékenysége során is mindig támaszkodott a statisztikai adatokra. Személyes érdeme, hogy ez a szemlélet a hazai jövőkutatásba is beépült.”⁸ Mint jövőkutató a műszaki fejlesztés terén a rendszerszemléletű prognózis készítésének fontosságát hangsúlyozta az 1987-es Európai Regionális Szakértői Tanácskozáson (Schmidt, 1988). Már 1970-ben felhívta a figyelmet arra, hogy a *társadalom fejlődéséhez jövővel foglalkozó munkaerő szükséges. A jövővel foglalkozás hatékonysága függ a jövővel foglalkozók együttműködésétől* (Schmidt, 1970). A hazai jövőkutatásban *új gondolatként fogalmazta meg az irracionalitások racionalitásokká fejlődését és a jövőkutatásnak az irracionalitásokat csökkentő feladatát* (Schmidt, 1976), valamint az *empátia módszertani szerepét* (Schmidt, 1985).

⁸ MK: Nekrológ - Schmidt Ádám www.ksh.hu/statszemle_archive/.../1998_10_866.pdf

Schmidt Ádám az egyik legjelentősebb személyisége volt a korai jövőkutatásnak. Fontos kiemelni szervező és elvi koordinációs szerepét. Számos vitában adott egyértelmű eligazítást, véleményei irányt mutatóak voltak, elkötelezett jövőkutató volt.

Schmidt Ádám főbb, jövőkutatással foglalkozó művei:

- *Prognózis, tervezés, Futurológia.* Magyar Tudomány 1969. 7-8. 464-471. o.
- *Jövőkutatósi fogalomtár* (társszerk. Fodor Judit – Haraszthy Ágnes) (1976). Akadémiai Kiadó, Budapest.
- *A jövő kérdéseivel foglalkozó munkaerő felmérése.* Statisztikai Szemle 1970. 10. 1076–1087. o.
- *Prognózis és deinognózisok.* Magyar Tudomány 1974. 7-8. 457-468. o.
- *Racionalitás és irracionalitás a jövőkutatásban* (1976). In: *A kívánt jövőtől a lehetséges jövőig.* (Gábor Éva szerk.) Gondolat Kiadó, Budapest, 1976. 73-88. o.
- *Az empátia mint prognózisfeltétel.* In: III. Magyar Jövőkutatósi Konferencia, 1985. MTA Jövőkutatósi Bizottsága, Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság Prognosztikai Szakosztálya 229-238. o.

Kádas Kálmán (1908-1985)

Először gépészmérnöki (1931), majd gazdasági mérnöki diplomát szerzett (1932). A Műegyetem Nemzetgazdasági és pénzügytan tanszékén Heller Farkas mellett tanársegéd, majd 1936-tól adjunktus, 1943-tól egyetemi magántanár lett. A műszaki tudomány doktori címet 1974-ben nyerte el. A Magyar Közgazdasági Társaság főtitkára volt 1945-51 között, majd alelnöke 1959-76 között. 1948-51 között a Magyar Statisztikai Társaság titkára volt.

Munkássága az ipargazdaságtan, a közlekedés-gazdaságtan, közlekedéssziszatika, ökonometria és a prognosztika területéhez kapcsolódott.⁹ A többfokozatú prognózisokról kidolgozott módszertani elgondolása, a fejlődési dinamika függvényekkel történő vizsgálatának szorgalmazása révén *Kádas Kálmán a jövőmodellek ökonometriával való összekapcsolása témakörben szerzett érdemeket* (Kádas, 1978, 1985).

⁹ Magyar Életrajzi Lexikon, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/07211.htm>

Kádas Kálmán főbb, jövőkutatással foglalkozó művei:

- *Transport Conditions in Hungary by the End of the Century*. In: *Future Research in Hungary* (Bóna – Gábor – Sárkány eds.), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983. 234-245. o.

- *Több fokozatú prognózisok módszereiről* (1978). In: *Komplex Jövőképek – Prognózisok és Tervek – Módszertani Kérdések II. Jövőkutatási Konferencia, Székesfehérvár 1978. október 3-5.* Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, MTA Jövőkutatási Bizottsága, MTA Tudományszervezési Csoport 59-75. o.

- *Evolúciós és revolúciós fejlődési dinamikák és előrejelzésük* (1985). In: III. Jövőkutatási Konferencia Előadásai, 1985. február 12-14. MTA Jövőkutatási Bizottsága, Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság Prognosztikai Szakosztálya 119-124. o.

Korán Imre (1904-1995)

Korán Imre 1904. december 15-én született Mezőzomboron, és 1995. június 4-én halt meg Budapesten. Életútjáról „Az idő sodrásában” (1989) című önéletrajzi munkája ad tájékoztatást. A budapesti József Nádor Műegyetemen szerzett gépészmérnöki oklevelet (1931), majd a MKKE-n doktorált (1968). A közgazdaság-tudományok kandidátusa fokozatot 1973-ban, az akadémiai doktori fokozatot 1976-ban szerezte meg. Tagja volt többek között az MTA Szilárdtestfizikai Komplex Bizottságának, a Magyar Közgazdasági Társaságnak, a Gépipari Tudományos Egyesületnek, az Országos Tervhivatal Energetikai Bizottságának és az Országos Műszaki Fejlesztési Bizottságnak.

Jövőkutatással, azon belül is gazdasági prognosztikával az 1970-es évektől foglalkozott. Érdeklődése egyre inkább a műszaki kutatás gazdaságtani elvei és módszerei intézeti és ágazati fejlesztésének kérdései, a gazdasági jövőkutatás és a műszaki külkereskedelem helyzetének elemzése felé fordult. Nemzetközileg is egyedülállóan új gazdasági rendszer-hierarchiát állított fel az ún. természet és társadalom anyagcseréjét megvalósító gazdaság szerveződésének vizsgálatára. Alapvetően új eljárást dolgozott ki a minőségi változások gazdasági folyamatokban való mérésére. További kutatási területei: az energetikai gépgyártás rövid és hosszú távú vizsgálata, ipari és fűtőerőművek közgazdasági és energiagazdálkodási vizsgálata, a Róma Klub és a világmodellek kritikai feldolgozása (*Haraszthy, 1972; Nováky, 1980; Hideg, 1982; Újvári, 1982*).

Korán Imre emberi és jövőkutatói felfogását az alábbi, tőle vett idézet fejezi ki legjobban: „Valamennyiünk gondja a jövő helyes útjainak megtalálása. Fő energiaforrásunk saját tudásunk, munkánk és akaratunk egy szabad, haladó tiszta erkölcsű ország megvalósításakor.” (Korán, 1990. 2. o.)

Korán Imre főbb jövőkutatói művei:

- *Jövő kutatás és gazdasági előrejelzés* (1972). KJK, Budapest.
- *A gazdasági prognosztika elveinek és módszereinek fejlesztése* (1973). Kandidátusi értekezés, MTA, Budapest.
- *Gazdasági prognosztika: alapelvek, módszertan, az alkalmazás* (1978). Tankönyvkiadó, Budapest.
- *A világmodellek és sajátosságaik* (1971-1978). Egyetemi Szemle, 1979. 2. 5-13. o.
- *Világmodellek – A Római Klub jelentésétől az ENSZ kezdeményezéséig* (1980). KJK, Budapest.
- *Vállalati prognosztika. Alapelvek, előrejelzési esettanulmányok matematikai-statisztikai módszerekkel* (társsz. Besenyei Lajos) (1982). A Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság Prognosztikai Szakosztályának kiadványa. Budapest.
- *The discipline of economic prognostics in Hungary* (1983). In: *Future Research in Hungary* (Bóna – Gábor – Sárkány eds.), Akadémiai Kiadó, Budapest, 47-58. o.
- *Általános elvek a vállalati prognosztikában*. Egyetemi Szemle, 1983. 2. 61-71. o.
- *A jövő építőkövei a jelenben, a jövő útjai* (1990). A Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete kiadványa. Budapest.
- *Az idő sodrásában. Életút-tanulmány* (1989). A Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete kiadványa. Budapest.

Kozma Ferenc (1931-2005)

Szolnokon született 1931-ben. Közgazdász diplomáját 1953-ban az MKKE-n szerezte. 1961-ben kandidátus, 1970-ben akadémiai doktor lett. Oktatott több egyetemen, kutatott az MTA Közgazdaságtudományi Intézetben, vendég-kutató volt a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Szocializmus Világgazdasági Intézetében. 1989-től az MKKE, majd a BKE

Külgazdasági Tanszékén egyetemi tanár. Tagja volt az MTA Jövőkutatási Bizottságának, közgyűlési képviselő volt (1994-2000). Foglalkoztatta a külgazdasági stratégia prognosztizálása, amihez véleménye szerint több, egymással összefüggő prognózisrendszer kidolgozása is szükséges. Gazdag életművét Gáspár Tamás és Varsádi Zsuzsa dolgozta fel¹⁰. A szerzőkkel mi is egyetértünk abban, hogy Kozma Ferenc „Munkásságának középpontjában egy olyan – természeti és társadalmi szempontból egyaránt – fenntartható világ állt, amely élhető és emberséges közeget nyújt minden lakója számára. Szakmája alaptörvényének tekintette az érdekek primátusát a társadalmi folyamatok mozgatóerői között. Oly korban élt és alkotott, amikor nyilvánvalóvá lett számára, hogy ezt a globális hálózatok által összevisszakötözött világunkat nem lehet sem működtetni, sem pedig az emberiség érdekei irányában fejleszteni egy, az egyéni, rövid távú haszonérdek-érvényesítésre épülő rendszerrel”. (Gáspár – Varsádi, 2008, 7. o.) Jövőkutatással összefüggő fő érdeme a jövőkutatás és a világgazdasági stratégia készítés összekapcsolása volt.

Kozma Ferenc főbb, jövőkutatással is foglalkozó művei:

- *A „két Európa” gazdasági kapcsolatai és a szocialista nemzetközi együttműködés* (1970). Kossuth Könyvkiadó, KJK, Budapest.
- *Gazdasági integráció és gazdasági stratégia* (1976). KJK, Budapest.
- *Kérdőjelek a gazdasági fejlődés választóján* (1987). Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- *Külgazdasági stratégia* (2003). Aula Kiadó, Budapest.

Kovács Géza (1928-2009)

Kovács Géza 1928-ban született Böhönyén. A kaposvári Kereskedelmi Középiskolában érettségizett 1948-ban, és még ebben az ében az új közgazdaságtudományi egyetem alapításakor kezdte meg felsőfokú tanulmányait. Mint agrárszakos közgazdász, 1952-től dolgozott az MKKE Népgazdaság Tervezése Tanszékén. 1958-ban egyetemi doktor, 1961-ben a közgazdaságtudomány kandidátusa lett, 1968-ban megszerezte az akadémiai doktor

¹⁰ A bibliográfia <http://mek.oszk.hu/07200/07242/07242.pdf> címen az elektronikus könyvtárban elérhető

címet. 1996-tól nyugalmazott egyetemi tanár, professor emeritus volt. 6 évig az MKKE Általános Közgazdaságtudományi Kar dékán helyettese, majd dékánja volt. 3 éven keresztül a KGST Prognosztikai Munkabizottság elnöki tisztjét is betöltötte. „A jövőkutatással összefüggő tevékenységét a Római Klub jelentései inspirálták, amelyek a világban végbemenő változások kölcsönhatásos rendszerét próbálták meg tudományos modellek alapján előre vetíteni.”¹¹ Nagy érdeme, hogy elsőként vezette be – 1968-ban – az oktatásba a jövőkutatást mint diszciplínát, azzal, hogy az MKKE Népgazdaság Tervezése Tanszéken – a jövőkutatás témakörében – *Futurologia kutatószemináriumot hirdetett meg*. Ezek az első meghatározó lépések a jövőkutatás bölcsőjének tekinthetők a hazai jövőkutatás és annak oktatása terén. Ő volt a *magyar intézményes jövőkutatás megalapítója* is, hiszen megteremtette a jövővel foglalkozó tudomány szervezeti és személyi feltételeit is. Iskolateremtő képességének köszönhetően ma is a Budapesti Corvinus Egyetemen működik a legerősebb jövőkutatási csoport.

Az MTA támogatásával létrejött kutatóműhelyt több mint 20 éven keresztül irányította. Kezdeményezte és sokoldalúan segítette az MTA keretein belül a Jövőkutatási Bizottság létrehozását. *12 éven át (1976-1988 között) az MTA IX. Osztály Jövőkutatási Bizottságának elnöke volt. Abban az időben erősödött meg a hazai jövőkutatás.* A Bizottság tudományos eszközökkel vizsgálta a Római Klub által kezdeményezett világmodelleket és azok tartalmát, s következtetéseket fogalmazott meg hazánk jövőjére vonatkozóan. A jövő lehetséges trendjeit/folyamatait és ebben az emberi tényező szerepét különböző szakterületeken tanulmányozta. Elnöksége alatt két hazai konferencia is megrendezésre került.

1988 után az MTA interdiszciplináris elnöki bizottság és a regionális tudományos bizottság tagjaként érvelt a jövőt érintő kérdések nagytávlatú kezelésének fontossága mellett. Fő kutatási területei a nagytávlatú komplex jövőképek elmélete, módszertana és Magyarország jövőképe volt. Nagy érdeme a jövőkutatás és népgazdasági tervezés közötti kapcsolat kimunkálása. 1972-ben az I. Jövőkutatási konferencián a jövőkutatás szerepét és jelentőségét elemezve hangsúlyozta, hogy a jövőkutatás önálló tudományterület, de egyben segédtudomány is, mivel minden területen fontos a tudományos előrelátás. Legnagyobb jelentősége abban rejlik, hogy módszertanilag támogatja az összes lehetséges jövő közül az emberiség érdekeinek leginkább megfelelő jövő kiválasztását.¹²

¹¹ Simai M.: Kovács Géza nyolcvanéves Közgazdasági Szemle 2008. júl.-aug. 712-713.

¹² Hadas J.: Jövőkutatási konferencia Budapesten. Minőség és megbízhatóság, 1972. jún. 31. o.

Kovács Géza vezetésével két komplex jövőkép készült hazánk társadalmi-gazdasági helyzetének jövőjére (Kovács, 1970 és 1979). Az első az 1960-as évek végén készült és az ezredfordulóra nézett előre, a második pedig az 1970-es évek végén és 2020-ig tekintett előre a társadalmi szükségletek körét vizsgálva. Mindkét jövőkép lényegi változást javasolt. Az első követelményként fogalmazta meg a termelés eszközigényességének, az állóeszközök és a felhalmozás hatékonyságának jelentős javítását, s a gazdasági struktúra erőteljes átalakítását és modernizációját az ezredfordulóig. A második vizsgálat következtetése az volt, hogy a tudományosan megalapozott növekvő szükségletek 2020-ig nem elégíthetők ki az ipari társadalom talaján, csak a tudomány intenzív termelés- és szolgáltatásfejlesztés létrejötte révén¹³ (Nováky – Veigl, 2008). Konkrét előrejelzések kidolgozásával¹⁴ és különböző intézményekben (ÉVM, VÁTTI, KVM, Eü. Min., Demográfiai Intézet, OT) készített előrejelzések megvitatásával aktív szerepet vállalt az eltérő időtávú döntések tudományos megalapozásában.

Kovács Gézának nemcsak az intézményes jövőkutatás és egyetemi oktatás megteremtése és a jövőkutatás elméleti és módszertani kérdéseinek szocializmus keretek közötti tisztázása köszönhető, hanem annak megértése is, hogy a fiatal generáció jövőhöz való pozitív viszonyának erősítése rendkívül fontos.

Kovács Géza főbb, jövőkutatással foglalkozó művei:

- *A nagy távlatok és a tervezés* (1970). KJK, Budapest.
- *A jövő kritikus elágazási pontjai* (1975). KJK, Budapest.
- *Jövőkutatás és társadalmi tervezés* (1979). KJK, Budapest.
- *Globális problémák, hazai perspektívák* (1983). Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- *Nagy távlatú fejlődéstendenciák* (1985). MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest.
- *Modernizáció és szociális biztonság* (1995). BKE Jövőkutatás Tanszék, Budapest.

¹³ <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/265/1/06-novaky.pdf>

¹⁴ Például az ezredforduló Magyarországnak körvonalazása, a világgazdasági folyamatok új jellemzőinek feltárása, hazánk energiaellátásának, közlekedésrendszerének, város- és településfejlesztési struktúrájának perspektivikus elképzelései.

Gidai Erzsébet (1940-2008)

1940. május 22-én Budapesten született. Gyermekéveit és fiatalkorát Kulcson töltötte. Középiskolai tanulmányait Debrecenben végezte, majd az MKKE Pénzügy Szakán tanult, ahol 1962-ben okleveles közgazdászként gazdaságmatematikából szerzett diplomát. Emellett okleveles pszichológus végzettséget is szerzett 1969-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán. 1966-ban egyetemi doktori fokozatot szerzett, kandidátusi disszertációját 1975-ben védte meg Berlinben. Az MTA doktora fokozatot 1988-ban szerezte meg. 1963-tól a SOTE egyetemi oktatójaként dolgozott, majd 1983-ban az MSZMP KB Társadalomtudományi Intézetben tudományos osztályvezetőként, egyetemi docensként folytatta tudományos tevékenységét. 1989-től 1991-ig a Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézetének igazgatója, majd 1991-től a Társadalomkutató és Előrejelző Intézet vezetője volt. 1996. július 1-jétől haláláig a Soproni Egyetem Közgazdasági Intézetének egyetemi tanára, és a Közgazdaságtudományi Kar alapító dékánja volt.

1988-tól 1998-ig a Jövőkutatói Bizottság elnökeként tevékenykedett. Két hazai és két nemzetközi konferencia sikeres megszervezését koordinálta. A nemzetközi konferenciák szervezésével a World Futures Studies Federation-ban (a WFSF-ben) erősítette meg a hazai jövő kutatás eredményeinek nemzetközi ismertségét. Az alábbi két konferencia rendezése fűződik a nevéhez:

- az 1987-ben megrendezett Európai Regionális Konferencia (témaköre: A jövő technológiája és társadalmi összefüggései),
- a WFSF 1990-ben megrendezett 11. Jövőkutatói Világkonferenciája (témaköre: A jelenbeli döntések és a hosszú távú jövőképek kapcsolata).

Gidai Erzsébet (1988) az alternatív gazdasági előrejelzések kidolgozásában ért el sikereket. Fő kutatási területe volt a magyar gazdaság és az egészségügy elemzése, az alternatív előrejelzések kidolgozásának elvi és módszertani kérdései (Gidai, 1985). A jövő kutatás egyik előfutára, alapítója volt (Gidai, 1974). Különösen sokat tett Besenyei Lajossal és Nováky

Erzsébettel együtt a korszerű jövőkutatási módszerek hazai adaptálásáért, megismertetéséért és elterjesztéséért. Intézményi háttérével nagymértékben segítette a jövővel foglalkozó publikációk megjelenését.

A Budapesti Európai Regionális Szakértői Tanácskozás (1987) előadásában felhívta a figyelmet arra, hogy a „döntéshozatal megbízhatósága forog kockán, ha a különböző fejlesztési utak elemző összevetése és mérlegelése figyelmen kívül marad”.¹⁵ Máig ható érvényű az a megállapítása, amely a jövőalternatívákat feltáró jövőkutatás hasznosításának hiányára mutat rá: „*Ma már biztosan állítható, hogy kedvezőbb trendvonalak alakulhattak volna ki az elmúlt évtizedekben, ha erőteljesebben érvényesült volna a fejlődésvariánsok iránti igény és érzékenység, vagy komolyan figyelembe vették volna a döntéshozók az elkészült előrejelzéseket.*” (Gidai, 1990, 154. o.)

Gidai Erzsébet főbb, jövőkutatással foglalkozó művei:

- *Mi a jövőkutatás?* (1974). Kossuth Könyvkiadó, Budapest.
- *Jövőkutatás, előrejelzés a gyakorlatban*, (társsz. Besenyei Lajos – Nováky Erzsébet) (1977). KJK, Budapest.
- *Prognózisok megbízhatósága és valódisága* (1978). In: II. Magyar Jövőkutatási konferencia, II. kötet 287-299. o.
- *Előrejelzés, megbízhatóság, valóság* (társsz. Besenyei Lajos – Nováky Erzsébet) (1982). KJK, Budapest.
- *Gazdasági-műszaki fejlődés és a döntési mechanizmusok* (szerk. Gidai Erzsébet) (1989). MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete, Budapest.
- *Jövőalternatívák: a társadalmi-gazdasági fejlődés előrejelzésének lehetőségei* (1990). Akadémiai Kiadó, Budapest.
- *Gazdasági túlélésünk esélyei és az adósság ára* (1996). Püski Kiadó, Budapest.
- *Bevezetés a jövőkutatás elméleti és módszertani kérdéseibe* (társsz. Tóth Attiláné) (2001). Arisztotelész Stúdium Bt. Budapest.

¹⁵ Gidai (1988): Az alternatív előrejelzés szempontjai a technológiai-társadalmi-gazdasági folyamatok feltárásánál. In: A jövő technológiája és társadalmi összefüggései. Európai regionális szakértői tanácskozás. Budapest, 1987. szeptember 8-10. előadásai alapján (szerk. Nováky Erzsébet). MTA Jövőkutatási Bizottsága, WFSF. Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest. 79-86. o.

Tóth László (1942-2004)

1942-ben született Pápán, 1965-ben szerzett okleveles közgazda diplomát ipar szakon az MKKE-n. Friss diplomásként a Csongrád megyei Állami Építőipari Vállalatnál dolgozott 2 évet. 1967-ben a JATE Politikai Gazdaságtan Tanszékére került, ahol a Politikai gazdaságtan, Vállalatgazdaságtan, Közgazdaságtan története oktatása mellett Jövőkutatói stúdiumokat is tartott. 1983-1985 között a Veszprémi Vegyipari Egyetemen volt tanszékvezető, majd visszatért Szegedre, és a SZOTE Társadalomtudományi Intézetében dolgozott (1985-1988) egyetemi docensként. 1988-1995 között főiskolai tanárként a DATE Állattenyésztési Főiskolai Karán tanszékvezetői és főigazgató helyettesi feladatokat is ellátott. 1995-2000 között a Soproni Egyetemre került, egyetemi tanár lett és részt vett a Közgazdaságtudományi Kar megalapításában. 2000-től haláláig, a Miskolci Egyetem GTK Világ- és Összehasonlító Gazdaságtan Tanszékének vezetője volt.

Kutatói pályájának kezdetén agrárközgazdaságtani témákkal foglalkozott, de már a hetvenes évek elején érdeklődése hangsúlyozottabban a jövő kutatás felé irányult, így kandidátusi disszertációja az élelmiszergazdaság prognózis modellezésének témakörében készült. A globális problémák vizsgálatán belül fő kutatási területe a globalizáció és a regionalizáció elméleti kérdéseire és a világelelméletre kapcsolódott. 1981-től az MTA Jövőkutatói Bizottságának aktív tagja volt, több cikluson keresztül alelnöki minőségben. A Miskolcon megrendezett Jövőkutatói Konferenciák szervezésében és a tanulmánykötetek elkészítésében elvitathatatlan szerepe volt.

Az ezredfordulón erősen foglalkoztatta a jövő kutatás témaköreinek, határainak újragondolása, mivel a tudományos kutatói tevékenység finanszírozása nagymértékben átalakult, és a jövő kutatás társadalmi megbecsültsége, a jövő kutatás produktumai iránti megrendelések hiányoztak. Véleménye szerint a jövő kutatás immanens tulajdonsága, hogy minden olyan probléma a vizsgálata körébe tartozhat, amely a jövő szempontjából fontos, lényeges egy-egy adott helyen és időben (Tóth, 2000).

Fiatalon félbeszakadt pályafutása alatt mindig következetes és maximalista volt, és erre ösztönözte tanítványait is, akik a mai napig hálásak neki a példaadásért, és a jövőkutatás iránti érdeklődésük felkeltéséért. Tevékenységét 2004-ben az MTA IX. Osztály Jövőkutatási Bizottsága poszthumusz „A Magyar Tudományos Jövőkutatásért” Emlékplakett kitüntetéssel ismerte el.

Tóth László főbb jövőkutatási művei:

- *Gazdasági prognosztika és rendszerszemléleti szemléletmód* (1975). PGASz.
- *Élelmiszertermelés és jövőtudomány. Az információ 1977. évi helyzete* (1977). Szeged.
- *Az élelmiszer-célprogram prognosztizálásának egyes kérdései* (1978). In: II. Jövőkutatási Konferencia Székesfehérvár 1978. okt. 3-5. II. kötet 120-129. o. Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, MTA Jövőkutatási Bizottsága, MTA Tudományszervezési Csoport, Budapest.
- *A globalitás és a harmadik világ – lehetőségek hatások Magyarországra* (1985). In: III. Magyar Jövőkutatási Konferencia Előadásai 1985. február 12-14. Budapest. II. kötet 91-96. o.
- *Követő technológia vagy a technológia követése* (1988). In: Európai Regionális Szakértői Tanácskozás, Budapest 1987. szeptember 8-10. előadásai alapján 195-200. MTA Jövőkutatási Bizottsága, WFSF, Budapest.
- *Globalizáció és regionalizáció* (1996). Skriptum Kiadó, Szeged.
- *A jövő évezred programja: fenntartható élelmiszertermelés* (társsz. Szita Klára) Planetáris tudat 1999. 1. 17-20. o.
- *Shopping, Cooking and Eating in Hungary, Country Function Report* (2000). In: SusHouse (Strategies towards the Sustainable Household 2050) Project, (tszk. K. Szita, Zs. Szekeres, L. Szűts, Z. Galbács, J. Fenyvessy), SusHouse CD-Rom, Delft TU, Hannover, UMIST Manchester, Milano, Szeged.
- *Kihívások a jövőkutatás előtt – feladatok és lehetőségek* (2005). In: A magyar jövőkutatás múltja, jelene és jövője. MTA Jövőkutatási Bizottsága, Kézirat, Budapest, 83-107. o.
- *A kritikai jövőkutatás és a forgatókönyvírás továbbfejlesztése* (2003). Jövöelméletek 12. 48 p. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Jövőkutatási Kutatóközpont, Budapest.

Az utókor felelőssége

Az elődök által elért tudományos eredmények megőrzése, továbbvitele, és a fiataloknak való minél nagyobb arányú átadása a jövőkutatók kötelessége, mert mint Schmidt Ádám írta:

„A társadalom fejlődéséhez jövővel foglalkozó munkaerő szükséges – A jövővel foglalkozók kis száma fékezi a fejlődést; A jövővel foglalkozás hatékonysága a jövővel foglalkozók együttműködéstől függ.” (Schmidt, 1970. 1080. o.) Éppen ezért az intézményes jövőkutatás félévszázados eredményinek feldolgozása és összefoglaló műben való kiadása nélkülözhetetlen, és nem szabad, hogy a jövőkutatás megalapítóinak, első művelőinek tudományos munkássága feledésbe merüljön. Ezzel is hozzá kívánunk járulni a diszciplína művelői körének növeléséhez, és feltételezhetően mindez a jövőkutatás presztízsének emelését is elősegítheti.

Felhasznált irodalom

Bóna Ervin (1980): Magyar Jövőkutatói munkák (Bibliográfiai összeállítás hazai magyar szerzők jövőkutatói munkáiból 1979 végéig) Kézirat. Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, MTESZ Házinyomda, Budapest.

Bóna, Ervin – Gábor, Éva – Sárkány, Pál (eds.) (1983): Future Research in Hungary. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Gábor Éva (szerk.) (1976): A kívánt jövőtől a lehetséges jövőig. Gondolat kiadó, Budapest.

Gáspár Tamás – Varsádi Zsuzsa (2008): Kozma Ferenc (1931-2005) közgazdasági munkássága. Bibliográfia. BCE Nemzetközi Kapcsolatok Multidiszciplináris Doktori Iskola. Budapest.

Gidai Erzsébet (1974): Mi a jövőkutatás? Kossuth Könyvkiadó, Budapest.

Gidai Erzsébet (1985): A társadalmi-gazdasági fejlődés stratégiai megalapozása. In: III. Magyar Jövőkutatói Konferencia előadásai I. kötet 51-56. o. MTA Jövőkutatói Bizottsága, Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság Prognosztikai Szakosztálya, Budapest.

Gidai Erzsébet (1988): Az alternatív előrejelzés szempontjai a technológiai-társadalmi-gazdasági folyamatok feltárásánál. 79-86. o. In: A jövő technológiája és társadalmi összefüggései. Európai Regionális Szakértői Tanácskozás. MTA Jövőkutatói Bizottsága, WFSF, Budapest, 1987. szeptember 8-10. előadásai alapján (szerk. Nováky Erzsébet), MTA Jövőkutatói bizottsága, WFSF. Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest.

Gidai Erzsébet (1990): Jövőalternatívák: a társadalmi-gazdasági fejlődés előrejelzésének lehetőségei. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Hadas János (1972): Jövőkutatási konferencia Budapesten. Minőség és megbízhatóság 1972. június 31. o.

Haraszthy Ágnes (1972): Korán Imre: Jövőkutatás és gazdasági előrejelzés. Magyar Tudomány 9. 602-603. o.

Hideg Éva (1982): Korán Imre: Világmodellek. A Római Klub jelentésétől az ENSZ kezdeményezéséig. (Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980., Egyetemi Szemle 4. 155-158. o.

Jövőkutatási fogalomtár (szerk. Fodor Judit – Schmidt Ádám – Haraszthy Ágnes) (1976): Akadémiai Kiadó, Budapest.

Jövőkutatási módszertani útmutató (szerk. Barna György) (1973): MTA Tudományszervezési Csoport, Budapest.

Kádas Kálmán (1978): Több fokozatú prognózisok módszereiről. In: A II. Magyar Jövőkutatási Konferencia előadásai 1978. október 3-5. Székesfehérvár Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, MTA Jövőkutatási Bizottsága, MTA Tudományszervezési Csoport, Budapest, 59-75. o.

Kádas Kálmán (1985): Evolúciós és revolúciós fejlődési dinamikák és előrejelzésük. In: III. Jövőkutatási Konferencia előadásai 1985. február 12-14. Budapest, Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, MTA Jövőkutatási Bizottsága, Budapest, 119-124. o.

Kádas Kálmán: Magyar Életrajzi Lexikon. Elérhető:
<http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC07165/07211.htm>

Korán Imre (1990): *A jövő építőkövei a jelenben, a jövő útjai.* A Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézete kiadványa. Budapest, 1990.

MK: Nekrológ - Schmidt Ádám. Elérhető:
www.ksh.hu/statszemle_archive/.../1998_10_866.pdf

Nováky Erzsébet (1980): Korán Imre: Gazdasági prognosztika. Alapelvek, módszertan, az alkalmazás. Tk kiadó, 1978. 263 l. Magyar Tudomány 1980. 2.

Nováky Erzsébet (2008): Negyvenéves a magyar jövőkutatás, Köz-gazdaság 75-88. o.
Elérhető: <http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/265/1/06-novaky.pdf>

Nováky Erzsébet – Veigl Helga (2008): Összeállítás dr. Kovács Géza 80. születésnapjára Budapesti Corvinus Egyetem. Jövőkutatás Tanszék, Budapest.

Róza György (1983): In memoriam Szántó Lajos. Kutatásfejlesztés 276-277. o.

Schmidt Ádám (1970): A jövő kérdéseivel foglalkozó munkaerő felmérése. Statisztikai Szemle 1970. 10. 1076–1087. o.

Schmidt Ádám (1976): Racionalitás és irracionalitás a jövőkutatásban. In: A kívánt jövőtől a lehetséges jövőig (szerk. Gábor Éva). Gondolat Kiadó, Budapest, 73-88. o.

Schmidt Ádám (1985): Az empátia mint prognózisfeltétel. In: A III. Magyar Jövőkutatói Konferencia előadásai 1985. február 12-14. Budapest, Szervezési és Vezetési Tudományos Társaság, MTA Jövőkutatói Bizottsága, Budapest. 229-238. o.

Schmidt Ádám (1988): A műszaki haladás néhány tényezőjéről. In: A jövő technológiája és társadalmi összefüggései – Európai Regionális Szakértői Tanácskozás Budapest, 1987. szeptember 8-10. előadásai alapján. (szerk. Nováky Erzsébet) MTA Jövőkutatói Bizottsága, WFSF. Budapest. 437-442. o. Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézete, Budapest.

Simai Mihály (2008): Kovács Géza nyolcvanéves. Közgazdasági Szemle, LV. évf. Július-augusztus, 712-713.o.

Szántó Lajos (1978): A Magyar Tudományos Akadémia keretében folyó prognosztikai munka és néhány tapasztalata. In: Komplex jövőképek – Prognózisok és tervek – Módszertani kérdések II. Magyar Jövőkutatói Konferencia előadásai MTA Jövőkutatói Bizottsága, MTA Tudományszervezési Csoport, 1978. okt. 3-5. Székesfehérvár, 173-184. o.

The Story of the Club of Rome. Elérhető: <http://www.clubofrome.org/?p=375>

Tóth László (2000): Kihívások a jövőkutatás előtt – feladatok és lehetőségek. In: A magyar jövőkutatás múltja, jelene és jövője. Kézirat. MTA Jövőkutatói Bizottsága 83-107. o.

Tudományfejlődési prognózis a 2000. évig. Elemzések, Tanulmányok (1984): MTA Kutatásszervezési Intézet, Budapest.

Ujvári József (1982): Korán Imre: Világmodellek. A Római Klub jelentésétől az ENSZ kezdeményezéséig. Szigma, 1-2. 121-124. o.

JÖVŐELMÉLETEK

A sorozat célja, hogy felfrissítse a jövőkutatás egyes elméleti-metodológiai kérdésköreit. Az elméleti-metodológiai problémák újbóli átgondolását azért tartjuk időszerűnek, mert a gyors ütemben átalakuló társadalmi-gazdasági valóságunk új előrejelzési kérdéseket is felvet. Ilyenek lehetnek az előrejelezhetőség új korlátjai és lehetősége: a szemlélet- és közelítésmód váltásának szükségessége; a káosz és az instabilitás kezelése: az előrejelzési módszerek körének bővülése; az egyes módszerek átértékelése és továbbfejlesztése; új irányzatok és témakörök megjelenése a kortárs jövőkutatásban; az előrejelzési technológia megújulásának útjai; a jövőorientáltság és a jövőkutatás demokratizálódása stb. Ezekkel a kérdésekkel mind az előrejelzés-készítésben, mind a jövőkutatás oktatásában nap mint nap találkozunk, szembesülünk. Itt az ideje annak, hogy a kérdéseket és problémákat újra átgondolva, azokra új válaszokat körvonalazzunk, vagy bemutassuk a válaszkeresés irányait, azok előnyeit és hátrányait.

Sorozatunkat nemcsak a jövőkutatás művelőinek és oktatóinak, hanem az elméleti-metodológiai kérdések iránt érdeklődő graduális, posztgraduális és Ph.D. hallgatóknak, rokon tudományterületeket művelőknek, továbbá előrejelzéseket hasznosító gyakorlati szakembereknek is ajánljuk.

A szerkesztő

Megjelent:

Hideg Éva: Új paradigmák: evolúciós és/vagy kritikai jövőkutatás?

Hideg Éva - Nováky Erzsébet: Egyének, társadalmi intézmények jövőorientáltsága

Nováky Erzsébet: A káoszelmélet és a jövőkutatás változása

Hideg Éva - Martinás Katalin: Evolúciós gazdaságelméleti alapvetés és előrelátás

Alács Péter: Demográfiai előrejelzés evolúciós modellel

Nováky Erzsébet: Modellezés a jövőkutatásban: az egyszerű modellektől az evolúciós modellekig

Hideg Éva: Általános evolúciós elmélet és modellezés a társadalomtudományokban

Martinás Katalin: A lehetséges jövők entrópikus korlátjai

Kristóf Tamás: A mesterséges neurális hálók a jövőkutatás szolgálatában

Nováky Erzsébet: A jövőkutatás módszertana stabilitás és instabilitás mellett

Vág András: Szabad hozzáférésű statisztikai adatforrások és -elemzők előrejelzési hasznosítása

Tóth László: A kritikai jövőkutatás és a forgatókönyvírás továbbfejlesztése

Vág András: Jövőkutatói célú, szabad hozzáférésű kvalitatív információforrások az Interneten

Hideg Éva: Paradigma a tudományelméletben és a társadalomtudományi kutatásokban

Vág András: Az ágensvilág perspektívái – ágensmodellek a társadalomtudományban és az előrejelzés-készítésben

Nováky Erzsébet: A jövőkutatás paradigmáihoz kapcsolódó új módszertani megközelítések

Gáspár Tamás: A jövővel való foglalkozás szintjei és síkjai

Nováky Erzsébet: A participatív módszerek az interaktív jövőkutatásban

Hideg Éva: Interaktivitás és a jövőkutatás továbbfejlődése